

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ЯК ГОВОРИТИ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ШКОЛІ

УРОКИ СТІЙКОСТІ, БОРОТЬБИ ТА ПЕРЕМОГ

Матеріали розробили:

Антоніна Макаревич
Олександр Панарін
Олександр Охріменко

Методистки:

Юлія Топольницька
Олена Рудь

Психологиня:

Світлана Ройз

Дизайн і верстка:

Валентина Мнишенко
Олександр Дубасов

Редакторки:

Олена Кішко
Олена Бородіна

Вступ

Шановні вчителі!

Ми підготували матеріали, які можна використовувати під час підготовки уроків стійкості, боротьби та перемог. Це можуть бути вихована година, година спілкування, класна година, уроки громадянської та історичної, мовно-літературної освітніх галузей тощо. Незалежно від того, які форми освітнього процесу ви оберете, головна мета такої роботи – сформуванню твердої громадянської позиції в учнів і учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді.

ДЛЯ ЗРУЧНОСТІ МИ ПОДІЛИЛИ
ВЕСЬ МАТЕРІАЛ НА ТРИ БЛОКИ.

Навіщо?

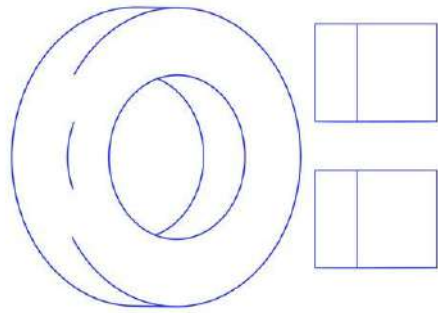
- ◀ Інформаційна війна.
- ◀ Усебічно про російсько-українську війну (потреба; плюралізм у сприйнятті та викладі; особисті історії важливіші; ми обстоюємо цінності). Школярі не споживачі нарративу, а його співтворці.
- ◀ Історії стійкості, боротьби та перемог (події – визволення від окупації, спецоперації тощо та історії людей-героїв).

Що?

- ◀ Ключові факти і фейки про російсько-українську війну.
- ◀ Російські маніпуляції. Історичні факти на противагу.
- ◀ Війни та суспільство загалом. Причини воєн. Що робить Україна, щоб мінімізувати ризики виникнення воєн.
- ◀ Як організувати хвилину мовчання, щоб вона не перетворилася на формальність.
- ◀ Ушанування пам'яті в спільноті – актуальний спосіб.
- ◀ Перемоги України в сучасній війні.
- ◀ Народна війна. Персоніфікація війни.

Як?

- ◀ Розмова та розповідь про власний / інший досвід. «Поході в моїх черевиках».
- ◀ Персоніфікація війни: військові, волонтери, цивільні. Війна – це про кожного.
- ◀ Намалюй / покажи мені. Створення та обговорення творів мистецтва для виявлення / подолання травми.
- ◀ Поводься впевнено! Інформація про власну безпеку; що робити, якщо... Навчання безпечної поведінки за допомогою ігор.
- ◀ Чого вчить досвід людства?

Структура матеріалів посібника дає вчителям змогу вибрати для уроків, обговорень, спілкування ті висвітлені теми, що відповідають віковим особливостям учнів і учениць, а також їхньому психоемоційному стану.

РЕКОМЕНДУЄМО ТАКІ ПОЄДНАННЯ:

Початкова школа

Обговорення:

ЩО?

- Ключові факти і фейки про російсько-українську війну.
- Народна війна. Персоніфікація війни.
- Незламний дух українців і українок. Наші перемоги.

ЯК?

- Розмова та розповідь про власний / інший досвід. «Поході в моїх черевиках».
- Персоніфікація війни: військові, волонтери, цивільні. Війна – це про кожного.
- Намалюй / покажи мені. Створення та обговорення творів мистецтва для виявлення / подолання травми.
- Поводься впевнено! Інформація про власну безпеку; що робити, якщо... Навчання безпечної поведінки за допомогою ігор.
- Читання терапевтичних казок.
- [Урок-майстерка з протидії фейкам. Основи медіаграмотності.](#)
Завдання для виявлення фактів і фейків у медіатекстах.
- [Презентація для початкової школи.](#)

Середня школа

Обговорення:

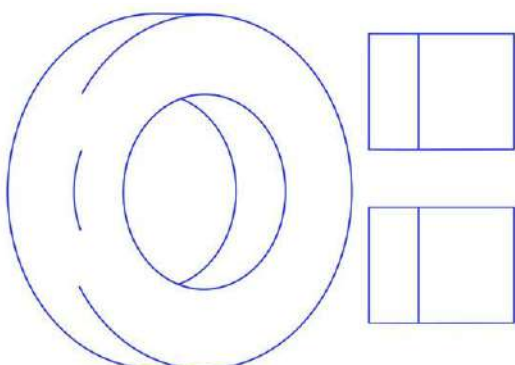
ЩО?

- Ключові факти і фейки про російсько-українську війну.
- Народна війна. Персоніфікація війни.
- Незламний дух українців і українок. Наші перемоги.
- Російські маніпуляції. Історичні факти на противагу.

ЯК?

- Розмова та розповідь про власний / інший досвід. «Поході в моїх черевиках».
- Намалюй / покажи мені. Створення та обговорення творів мистецтва для виявлення / подолання травми.
- Поводься впевнено! Інформація про власну безпеку; що робити, якщо... Навчання безпечної поведінки за допомогою ігор.
- Написання історії, казки, створення проєкту: «Війна і цінності».
- Чого вчить досвід людства?
- [Урок-майстерка з протидії фейкам](#). Завдання для виявлення фактів і фейків у медіатекстах.
- [Презентація для середньої школи](#).

Старша школа

Обговорення:

ЩО?

- Ключові факти і фейки про російсько-українську війну.
- Російські маніпуляції. Історичні факти на противагу.
- Народна війна. Персоніфікація війни.
- Незламний дух українців і українок. Наші перемоги.
- Війни і суспільство загалом. Причини воєн. Що робить Україна, щоб мінімізувати ризики виникнення воєн.

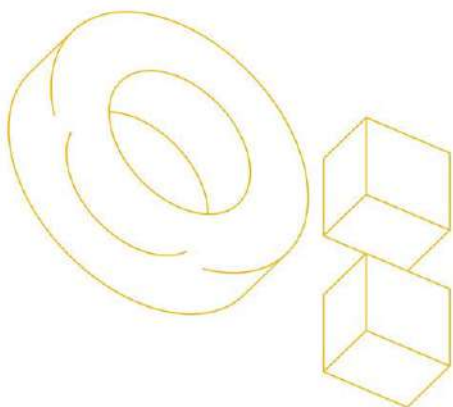

ЯК?

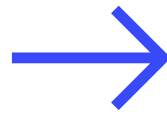
- Розмова та оповідь про власний / інший досвід. «Поході в моїх черевиках».
- Намалюй / покажи мені. Створення та обговорення творів мистецтва для виявлення / подолання травми.
- Поводься впевнено! Інформація про власну безпеку; що робити, якщо... Навчання безпечної поведінки за допомогою ігор.
- Написання історії, казки, створення проєкту «Війна і цінності».
- Чого вчить досвід людства?
- [Урок-майстерка з протидії фейкам](#). Завдання для виявлення фактів і фейків у медіатекстах.
- [Презентація для старшої школи](#).

Наприкінці посібника подано [прикладі уроків-майстерок](#) із протидії фейкам для учнів і учениць різного віку і [список джерел](#), що містить корисні посилання на додаткові матеріали, відео- та аудіоуроки.

НАВІЩО?

Інформаційна війна

Сучасні війни тривають не тільки на полі бою та на лінії зіткнення. Так росія поширює свою пропаганду про війну проти України і в українському суспільстві, і в усьому світі. Тому потрібно дбати про нашу інформаційну безпеку й навчити наших дітей бути стійкими до викликів.

Однак ми не маємо уподібнюватися до ворогів, які написали короткі прості гасла й постійно їх повторюють. Створення пропаганди для власного суспільства та світу – шлях обмежений і безперспективний, а з огляду на радянський досвід, який був пронизаний таким способом комунікації із суспільством, – іще й небезпечний, а це може бути на руку ворогу.

У цій інформаційній війні ми пропонуємо розвивати в учнів і учениць навички медійної грамотності: дотримуватися інформаційної гігієни, перевіряти факти й джерела інформації, формувати критичне мислення тощо. Розвиток медіаграмотності, наскрізної навички Нової української школи, – важлива і

практично необхідна складова сучасного повсякденного життя.

Усебічно про російсько-українську війну

Нині ми перебуваємо безпосередньо в центрі історичних подій, тому говорити про російсько-українську війну складно. Потік різноманітної інформації огортає нас щохвилини, новини впливають на наш стан, змогу та бажання працювати або вчитися. Однак ми не можемо оминути цієї розмови в школі: ні між колегами, ні з батьками або учнями й ученицями. Потрібно знайти час і місце в школі для обговорення й рефлексії нашої теперішньої реальності, взаємопідтримки в цих складних обставинах.

Ці методичні рекомендації не передбачають чітких алгоритмів, як потрібно говорити про війну. Зважаючи на варіативність ситуацій у класі, школі та громаді, стиль спілкування має бути гнучкий і вимагає плюралізму в сприйнятті та викладі, однак він не має суперечити принципу україноцентричності та утвердженню ідеї захисту України. Найважливіші – особисті історії,

адже Державу, Перемогу й Цінності творять люди. Комунікація за допомогою особистих історій ефективніше залучає учнів і учениць, акцентує на важливості їхнього досвіду.

Ми обстоюємо цінності в цій війні, тому розмова про важливе має спонукати учнів і учениць до побудови власної системи цінностей. Процес морального зростання – складний, тому потребує вчительського наставництва.

Жодні методичні рекомендації не встановлять переліку цінностей, короткого списку гасел чи необхідних тез історичного викладу. Адже школярі не споживачі, а співтворці життя, свідки й подеколи учасники подій. Мати свій погляд та ідентичність, власне ставлення до подій довкола, спробувати критично оцінювати – це те, на що справді варто звернути увагу під час підготовки уроків, заходів і повсякденного спілкування з учнями й ученицями.

Історії стійкості, боротьби та перемог

Під час викладання історії України в школі часто йдеться про поневіряння українського народу та невдачі державницьких проєктів. Певна річ, тут далися знаки імперська та совєтська традиції. Наше постімперське, посттоталітарне,

постгеноцидне суспільство в теперішній війні намагається загоїти ці глибокі рани, що знову кровоточать. Російсько-українська війна показала конкретні долі українців та українок – успішних борців, які мають стійкі цінності й орієнтири. Ми ведемо оповідь про визволення від окупації, проведені спецоперації тощо на прикладах історій людей.

Тут доречними будуть два педагогічні підходи – педагогіка травми та педагогіка надії. З одного боку, ми розуміємо, що українське суспільство у великому масштабі історії – травмоване, і ми не маємо забувати про ці трагедії, з іншого – сучасне покоління переживає травму війни. Методи психології травми допоможуть окреслити пріоритети для педагогічної діяльності, зокрема визначити, якими є межі емпатії педагога / педагогині, як його / її переживання власного травматичного досвіду впливає на викладання. Водночас загальний майже постійний настрій тривожності – через повітряні тривоги, новини, особисті почуття – у педагогічному вимірі має бути усвідомлений і прийнятий, однак збагачений педагогікою надії, відчуттям стійкості та сили, спроможності дорослих і дітей витримати навантаження, розумінням, що війна завершиться, а відбудова вже почалася з нашої повсякденної діяльності, планів на майбутнє, простого намагання мріяти.

«ЩО»? →

Ключові факти про російсько-українську війну

■ **Відкрита російсько-українська війна почалася в лютому 2014 року**, коли російська армія під прикриттям мирних жителів і без оголошення війни вдерлася на територію України. Було окуповано Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, трохи згодом – частину територій Донецької та Луганської областей. Тож 20 лютого 2014 року росія розпочала операцію з окупації Кримського півострова.

■ Розв'язана у 2014 році війна росії проти України продемонструвала світові, що теперішній російський режим на чолі з в. путіним може нехтувати усіма нормами міжнародного права, а погляди російських керманічів перебувають поза здоровим глуздом сучасної людини. Остаточо світ переконався в цьому після широкомасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року. У зв'язку з цим спочатку в Україні,

а згодом і в усьому світі для позначення явищ та процесів, характерних для сучасної російської федерації, активного поширення набув термін «рашизм». Тлумачення цього терміна відображене в Заяві Верховної Ради України.

Рашизм – новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого в російській федерації під керівництвом президента в. путіна (нагадаємо, що він керує цією країною з 2000 року). Рашизм ґрунтується на традиціях пропагування переваги російського народу над усіма іншими, особливо над народами, які перебували під владою колишньої російської імперії (російський шовінізм). Також рашизм заснований на ідеях розширення і панування росії на інших територіях, що колись входили до складу советського союзу, шляхом прямого їх захоплення (імперіалізм). В основу

рашизму покладено практику комуністичного режиму советського союзу та націонал-соціалізму (нацизму) – ідеологій, засуджених та офіційно заборонених в Україні.

Окрім того, у Заяві також зазначено, що розв'язана війна проти України – прямий наслідок політики рашизму. Визнання чинного в росії режиму рашистським сприятиме притягненню військово-політичного керівництва російської федерації до відповідальності за вчинення проти України та українського народу злочинів: агресії, воєнних дій, злочинів проти людяності та вчинення геноциду.

[Ознайомитися із Заявою детальніше.](#)

■ **В останні місяці 2021 року росія поступово й систематично збільшувала кількість своїх військ на кордоні з Україною.** Ворог переконував світ і Україну, що концентрація військових – лише навчання. У результаті на всьому українсько-російському кордоні, а це майже 2000 км, розмістилася російська армія. Водночас росія посилила свою пропаганду, у якій звинувачувала Захід у «загостренні ситуації та веденні провокативної політики». Подібні заяви лунали на тлі зростання небезпеки широкомасштабного російського вторгнення.

У грудні 2021 року антиукраїнська та антизахідна риторика росії значно посилилася. Країна-агресорка перейшла до відвертих погроз та висунула ультиматум Заходу, в якому вимагала «реальні гарантії безпеки». Так ворог хотів видати себе за жертву й звинуватити Захід та Україну в «підштовхуванні росії до війни». А ще російські дипломати поквапилися опублікувати вимоги ультиматуму, що підкреслювало небажання росії шукати дипломатичні шляхи для розв'язання протиріч.

■ На тлі загострення дипломатичної ситуації продовжувала зростати чисельність російської армії біля українського кордону. У грудні 2021 року росія під виглядом військових навчань розпочала активну підготовку до широкомасштабного вторгнення в Україну. Метою так званих навчань було проведення бойового злагодження підрозділів та вихід на позиції у прикордонних районах. Підготувавши власні підрозділи до ведення війни на теренах України, у лютому під контролем росії такі самі «навчання» розпочали й у білорусі. Офіційно їх мали завершити за кілька днів до широкомасштабного вторгнення.

■ Про тотальну підготовку росії до широкомасштабного вторгнення

свідчить і той факт, що **вперше за 20 років росія відмовилася від участі в Мюнхенській безпековій конференції**, яка розпочалась 18 лютого 2022 року. Ключовим питанням щорічної міжнародної конференції стало обговорення ситуації довкола України та можливе широкомасштабне вторгнення росії. Виступаючи на конференції, Президент України Володимир Зеленський закликав світ не умиротворювати агресора і перейти до реальних дій. Президент рішуче запропонував Заходу підтримати Україну і поставив риторичне запитання: «Хто наступний після України?» (зазнає нападу росії).

■ 21 лютого 2022 року **керівництво російської федерації визнало**

незалежність самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» та вирішило ввести на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей **підрозділи збройних сил росії**. Це свідчило про загострення ситуації і підготовку росією широкомасштабного вторгнення. У відповідь на такі дії ворога РНБО рекомендувало Президенту України оголосити надзвичайний стан в усіх областях, крім Донецької та Луганської. 23 лютого 2022 року Указом Президента України було запроваджено надзвичайний стан на 30 діб.

■ Наступного дня, **24 лютого 2022 року, російська танкова колона вдерлася в Україну на територію Луганської області**.

20 лютого – 21 березня 2014 р.

Вторгнення російських збройних сил на територію Кримського півострова, окупація Криму

Кінець травня – серпень 2014 р.

Повернення силами АТО під контроль України частини раніше окупованих росією територій, понад 100 населених пунктів Донецької і Луганської областей

5 вересня 2014 р.

Підписання так званих «Мінських угод», що передбачали припинення вогню

7 квітня – травень 2014 р.

Вторгнення й окупація російськими військами частини Донецької та Луганської областей. Проголошення так званих «ДНР» та «ЛНР» – терористичних організацій. Початок широкомасштабної антитерористичної операції (АТО) Збройних Сил України

6 серпня – початок вересня 2014 р.

Битва за Іловайськ. Оточення і відступ українських сил. «Іловайський котел»

Близько 5-ї години ранку російський президент путін оголосив про початок спеціальної воєнної операції проти України. Фактично це стало оголошенням війни росії проти України.

За кілька хвилин росія масовано атакувала територію України з усіх видів озброєння. Було запущено крилаті та балістичні ракети по аеродромах, військових штабах, складах та цивільних об'єктах Києва, Харкова, Івано-Франківська, Луцька, Дніпра, Василькова. За кілька годин російські війська вдерлися в Україну з боку Харкова, Сум, Чернігова, Криму, а в прикордонних районах – із території білорусі. В Україні було запроваджено воєнний стан та оголошено загальну

мобілізацію. Головнокомандувач Збройних Сил України Валерій Залужний здійснює безпосереднє керівництво армією.

Отже, **24 лютого 2022 року Росія здійснила широкомасштабне вторгнення в Україну**, і відтоді триває нова, широкомасштабна фаза війни. Увесь український народ згуртувався проти ворога. **Війна стала народною**. Президенту України Володимиру Зеленському пропонували виїхати, проте він відмовився і лишився боротися разом з усіма. Усі державні інституції продовжили працювати. Оголосили воєнний стан і загальну мобілізацію. Для забезпечення стратегічного керівництва

**Січень 2015 р. –
вересень 2016 р.**

Стабілізація і зміцнення лінії оборони на Сході України

**Квітень 2018 р. –
23 лютого 2022 р.**

Операція Об'єднаних сил

2023 р.

Україна бореться...

**Вересень 2014 р. –
січень 2015 р.**

Бої за Донецький аеропорт (подвиг «кіборгів»). Другий наступ росії, окупація нових територій на півдні Донецької області

**Вересень 2016 р. –
квітень 2018 р.**

Розведення сил і засобів сторін протистояння. росія не припиняє обстрілювати позиції українських військ. Удосконалення української системи управління військами

**24 лютого
2022 р.**

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну

Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами Указом Президента від 24 лютого 2022 року створили Ставку Верховного Головнокомандувача як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави. Очолив Ставку Володимир Зеленський – Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.

[Персональний склад Ставки Верховного Головнокомандувача.](#)

Суверенітет України захищають Сили безпеки й оборони. [Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України»](#) сили безпеки — це правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України; сили оборони — Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

■ Важливо правильно використовувати поняття й дати. **Війну правильно називати російсько-українською**, адже перша частина складного прикметника (російсько-) вказує, яка держава є агресоркою. Російсько-українська війна триває саме з кінця лютого 2014 року (в літературі можна зустріти «російська збройна агресія»), а з кінця лютого 2022 року триває черговий етап цієї війни – широкомасштабна війна.

■ Країна-агресорка росія, порушуючи норми міжнародного права і прав людини, щодня чинить злочини проти населення України і держави загалом, унаслідок яких гинуть люди, зникають села й міста, знищується довкілля. 14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Заяву **«Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»**. У заяві, зокрема, йдеться *«... дії Збройних сил Російської Федерації на території України проти цивільного населення здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, Український народ як окрему національну спільність; акти геноциду в діях Російської Федерації проявляються, зокрема, у вчиненні Збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України*

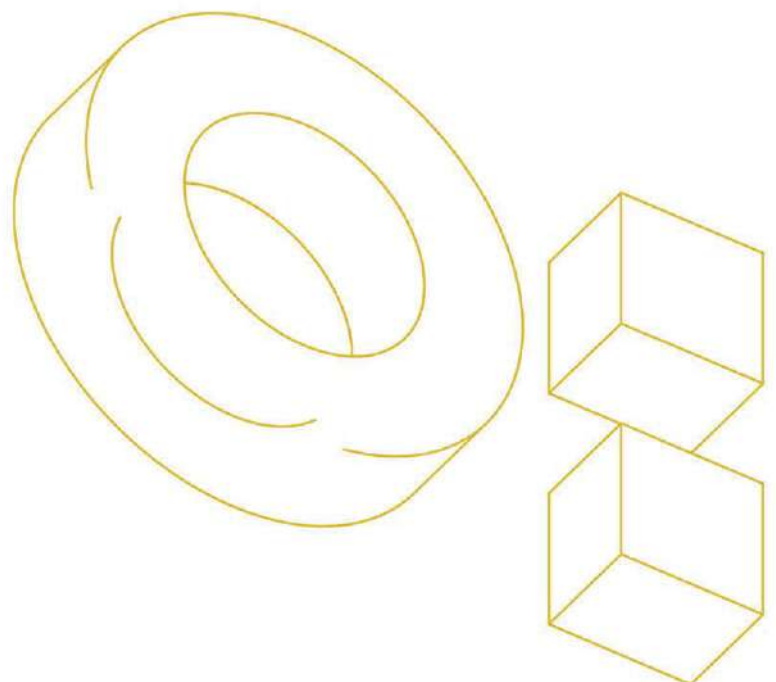
масових звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, жорстокого позбавлення свободи людей, їх катування, зґвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених».

Восени і взимку 2022–2023 років рф завдавала ракетних ударів по енергетиці України. Українці й українки залишалися без світла, опалення, можливостей приготувати їжу та бодай заварити чаю. Проте ми вистояли. Завдяки нашій згуртованості, Силам безпеки й оборони України, рятувальникам ДСНС, волонтерам, енергетикам, які відновлювали енергетичні системи та повертали в наші оселі світло й тепло, іншим комунальним службам, що діяли злагоджено та оперативно.

Від народження кожна людина має право на рівноправне й гідне ставлення до себе. Словесна образа, жорстока поведінка, заподіяння фізичної шкоди – це приниження людської гідності. Усвідомлюючи власну неповторність, ми поважаємо інших. Саме таким має бути цивілізований, розвинутий, сучасний світ – ґрунтований

на взаємоповазі, шанобливому ставленні до інших, пошані до власної гідності й гідності тих, хто нас оточує. Такий світ творимо ми, українці й українки, а росія і росіяни його руйнують, заперечують саму можливість його існування.

Ніхто не має права посягати на гідність і свободу іншої людини, забирати її життя, майно, помешкання, і так само ніхто не має права зазіхати на територію іншої держави. Ми, українці й українки, поважаємо своє право на цінності, життя, майно, а також право інших на цінності, життя і майно.

■ На сьогодні майже десятиліття російсько-української війни поділяють на такі ПЕРІОДИ:

ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД – початок російської збройної агресії, окупація Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, демонстративне збільшення кількості російських військ на кордоні з Україною, заходи, спрямовані на дестабілізацію у східних і південних областях України (20 лютого – початок квітня 2014 року).

ПЕРШИЙ ПЕРІОД – початок збройного конфлікту на Сході України, подолання «гібридної агресії» російської федерації та активні дії зі звільнення території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків; початок двосторонніх домовленостей (початок квітня – 19 вересня 2014 року).

ДРУГИЙ ПЕРІОД – локалізація конфлікту, проведення стабілізаційної операції на Сході та Півдні України (з 19 вересня 2014 року).

ТРЕТІЙ ПЕРІОД широкомасштабне вторнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Початок широкомасштабної російсько-української війни.

[Докладніше про бойові дії у травні-серпні 2014 року.](#)

[Докладніше про збройну агресію росії проти України у 2014–2020 роках.](#)

[Промова Олександри Матвійчук, керівниці української правозахисної організації «Центр громадянських свобод», на церемонії вручення Нобелівської премії миру 2022 року.](#)

■ **УКРАЇНА – НЕЗАЛЕЖНА ДЕРЖАВА**, її територію та кордони визнав увесь цивілізований світ. Жодна держава, і росія також, не має права порушувати ці кордони, вдиратися на територію України, захоплювати чи окупувати її землі. Адже непорушність кордонів та невтручання у внутрішні справи держав – один з основоположних принципів міжнародних відносин від часів завершення Другої світової війни та заснування Організації Об'єднаних Націй. А росія грубо порушує ці принципи, створюючи небезпеку для всього світу.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила «Акт проголошення незалежності України» – документ, який став основою розбудови незалежної, самостійної України (346 депутатів проголосували «за» й лише 1 – «проти»).

У тексті «Акта проголошення незалежності України» зазначено:

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України.

- ✓ *Територія України є неподільною і недоторканою.*
- ✓ *Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.*
- ✓ *Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення».*

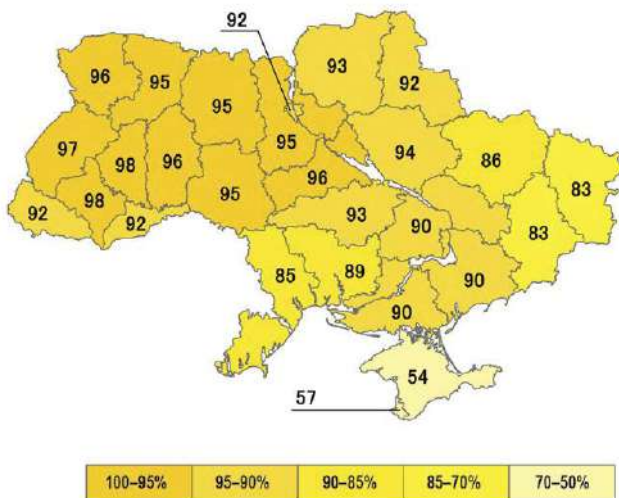
1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України. На запитання *«Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?»* 90,32 % тих, хто брав участь у голосуванні, відповіли «Так, підтверджую» (зокрема 83,90 % жителів Донецької області, 83,86 % жителів Луганської області, 89,45 % жителів Миколаївської області, 86,33 % жителів Харківської області, 90,13 % жителів Херсонської області), 7,58 % – «Ні, не підтверджую».

Результати референдуму свідчать, що незалежність України була не просто політичним рішенням тогочасного керівництва, незалежна Україна – споконвічне прагнення українського народу. Дані з окремих регіонів підтверджують, що понад 30 років тому державна незалежність України була цінністю і для жителів тих областей, на підтримку яких помилково розраховувало політичне керівництво росії у 2014 році і перед початком широкомасштабного вторгнення у 2022 році.

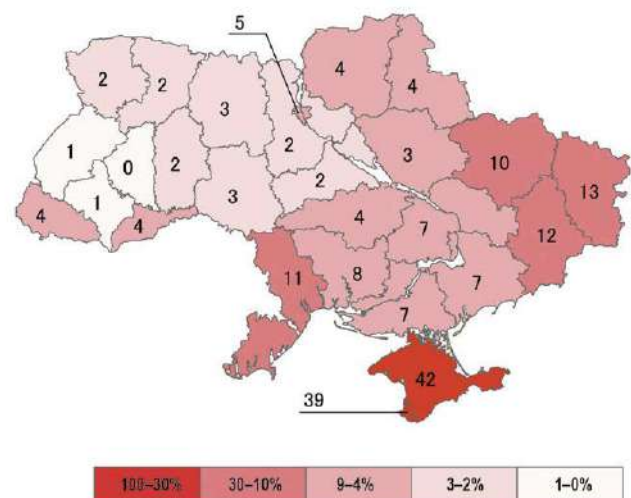
Результати референдуму також окреслили загальнодержавні й регіональні особливості тогочасного українського народу, стали поштовхом до міжнародного визнання незалежності України. Нині ці результати – вагомий аргумент у вимогах до росії залишити території, окуповані після 2014 року, адже вони засвідчують очевидний вибір українців.

Сьогодні 89 % українців та українок підтримують незалежність України (у лютому 2013 року цей показник становив 81 %; прагнули об'єднання з росією – 16 %).

[Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті до 30-річчя Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.](#)

Так, підтримую (%)

Ні, не підтримую (%)

[Результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. за областями у % . Джерело: www.nubip.edu.ua](http://www.nubip.edu.ua)

■ ДЕРЖАВА І НАЦІЯ – ЦЕ ВАЖЛИВІ ЦІННОСТІ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ ТА УКРАЇНОК.

Боротьба за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність – беззаперечна мета українського суспільства. Очевидним є і тотальне небажання українського суспільства до будь-якого зближення з росією.

Відоме ще в 1920-х роках гасло «Геть від москви!» набуло нового сенсу в 20-х роках XXI століття. Російсько-українська війна остаточно визначила напрям руху України. Незалежність України набула особливого значення, а досвід боротьби попередніх поколінь проти московського панування лише підтверджує правильність цього шляху.

Підтримка проєвропейського курсу серед громадян і громадянок України зростає щороку. Це пов'язано, зокрема, і з черговими спробами росії окупувати українські землі. За даними Київського міжнародного інституту соціології, «після окупації Криму та початку збройного протистояння на Сході України значна частина людей змінила свої погляди: частка противників вступу до ЄС зменшилася із 37 % в лютому 2014 до 26 % у лютому 2015, а частка готових проголосувати за вступ до ЄС зросла із 42 % у лютому 2014 до 51 % у лютому 2015»¹.

Після 2014 року різко погіршилося ставлення українців до росії, досягнувши рекордно негативних показників у травні 2015 року.

Перед початком широкомасштабного вторгнення росії абсолютна

¹ Геополітичні орієнтації громадян України: стали і мінливі останніх років (лютий 2012 – лютий 2015). Київський міжнародний інститут соціології.

більшість респондентів – 92 % – зазначила, що Україна і росія мають бути незалежними державами. Цей показник від листопада 2021 року (88 %) до лютого 2022 року (92 %) зріс на 4 %. Лише 5 % респондентів вважали, що Україна і росія мають об'єднатися в одну державу.

Результати опитування свідчать, що українське суспільство сприймає незалежну державу Україну як невід'ємну частину свого майбутнього. Уже перші години широкомасштабного вторгнення продемонстрували, що українці та українки готові за будь-яких умов боротися за українську державність.

■ УКРАЇНЦІ Й УКРАЇНКИ БОРЮТЬСЯ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ І НЕ ХОЧУТЬ МАТИ НИЧОГО СПІЛЬНОГО З РОСІЄЮ.

У травні 2023 року Київський міжнародний інститут соціології провів опитування «Якими б ви хотіли бачити відносини України з росією?». Було запропоновано три варіанти відповіді. Респонденти відповіли так:

- ✓ 79 % – відносини України з росією мають бути такими, як з іншими державами, – із закритими кордонами, візами, митницями;
- ✓ 10 % – Україна й росія мають бути незалежними, але дружніми державами – з відкритими кордонами, без віз і митниць;
- ✓ 1 % – Україна й росія мають об'єднатися в одну державу;

✓ 9 % вибрали варіант «важко сказати» або відмовилися відповідати.

■ **Із 1991 року Україна має численні здобутки, які утверджують повагу до людської гідності, традиції демократії.** У 1991 році громадяни та громадянки на Всеукраїнському референдумі підтримали незалежність України.

У 2013–2014 роках під час Революції Гідності українці й українки виступили проти намагання тогочасної влади повернути Україну в цілковиту залежність від росії.

Передували цьому дії колишнього президента Віктора Януковича (2010–2014) і членів провладної Партії регіонів, які робили все можливе, аби змінити проєвропейську орієнтацію України на проросійську.

Заява Януковича про припинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом сколихнула Україну. Розпочалися **стихійні масові протести – Євромайдан.**

Мітингувальники вимагали від депутатів Верховної Ради України ухвалити євроінтеграційні закони, а від президента – підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом на саміті у Вільнюсі. До Вільнюса Янукович доїхав, однак Угоди не підписав. Тогочасне керівництво України на чолі з

В. Януковичем було неспроможне почути своїх громадян і прагнуло за будь-яку ціну догодити Москві та зберегти свою владу.

1 грудня 2013 року, в річницю референдуму 1991 року, на Майдан Незалежності в Києві вийшли від 500 тисяч до 1 мільйона осіб. Українці й українки чітко висловили свою позицію: майбутнє України – європейське.

Через намагання влади розігнати мирні протести силовими методами Євромайдан переріс у Революцію Гідності. 18–20 лютого 2014 року під час масового протистояння озброєні члени спецпідрозділу міліції «Беркут» убили 107 мирних незброєних людей. Під час церемонії прощання загиблих уперше назвали Героями Небесної Сотні. Із часом Героями Небесної Сотні стали називати і тих, хто загинув в інших містах України.

Такою ціною українці вибороли своє право на євроінтеграцію. Українське суспільство продемонструвало своє прагнення розвиватися разом з іншими європейськими країнами.

У 2014 році в Брюсселі лідери України та ЄС підписали Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

Революція Гідності не лише підтвердила багатостолітнє прагнення українців і українок до

свободи, а й продемонструвала готовність боротися за неї.

[Докладніше про Революцію Гідності.](#)

■ 28 лютого 2022 року, на п'ятий день широкомасштабної війни, з дотриманням усіх процедур Президент Володимир Зеленський **ЗВЕРНУВСЯ ДО ЄС З ІНІЦІАТИВОЮ ЩОДО ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОСОЮЗУ ЗА СПЕЦІАЛЬНОЮ СПРОЩЕНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ. ПРЕЗИДЕНТ, ГОЛОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР УКРАЇНИ ПІДПИСАЛИ ВІДПОВІДНУ ЗАЯВКУ.** Україна безпрецедентно швидко виконала всі необхідні умови, щоб отримати статус кандидата на членство в ЄС.

У червні 2022 року лідери Європейського Союзу на саміті в Брюсселі підтримали надання Україні цього статусу, адже Україна заслужила на це своїми здобутками. Ми не лише захищаємо європейські демократичні цінності та європейський спосіб життя, боремося проти російської агресії, але й виконуємо все необхідне для реформування своєї держави.

17 лютого 2023 року **ВІД ІМЕНІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПРЕЗИДЕНТ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ ВИСТУПИВ НА МЮНХЕНСЬКІЙ БЕЗПЕКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ.** У своєму виступі глава нашої держави зазначив:

«Як і торік, зараз я пропоную діяти негайно. Але, на відміну від того року, зараз у мене є максимально переконливий аргумент – це наші здобутки.

Чи можемо стримувати російські удари? Так.

Чи можемо ми дати захист містам від російських ракет? Безперечно.

Чи можемо ми звільнити нашу землю? 1891 доказ є цьому. Саме стільки міст, містечок і сіл нам вдалося звільнити від російської окупації.

Чи можемо ми повернути безпеку в Чорному морі, а отже, продовольчу безпеку світу? Чорноморська зернова ініціатива й гуманітарна ініціатива Grain from Ukraine – переконливі.

Чи настав час Україні бути в Європі повноправно? Більшість європейців підтримує членство для України. Ми вже здобули статус кандидата на вступ. Ми вже готуємося розпочати переговори щодо членства. Ми вже об'єднані з європейською економікою, логістикою та енергетикою.

Українській перемозі немає альтернативи. Україні в Євросоюзі немає альтернативи. Україні в НАТО немає альтернативи. Нашій з вами єдності немає альтернативи».

Варто пам'ятати, що Президент України Володимир Зеленський виступає **ВІД ІМЕНІ ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ВІД ІМЕНІ ВСІХ ОРГАНІВ ВЛАДИ**, які спільно протистоять російському ворогові. Ворогові, який намагається знищити не лише Україну, а й цінності цивілізованого світу. Повага та підтримка, яку демонструють Президентіві в усьому світі, – це повага та підтримка до всього народу України, який з лютого 2022 року став символом боротьби та сили.

■ Окрема складова російсько-української війни — потужна **МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ**. Уперше з часів Другої світової війни, коли світ подолав нацизм, боротьба з рашизмом об'єднала десятки країн. Про це свідчить постійна військова та гуманітарна допомога Україні, загальна сума якої вже сягнула десятків мільярдів доларів. Уряди й неурядові організації в різний спосіб підтримують Сили оборони України та український народ у боротьбі з російським ворогом.

За час широкомасштабного вторгнення глава Української держави побував з офіційними візитами в десятках країн і провів переговори з лідерами іноземних держав. Визнанням героїзму українського народу в боротьбі з російським агресором

Виступ Президента України Володимира Зеленського від імені українського народу на спільному засіданні обох палат Конгресу США, 22 грудня 2022 року.
Джерело фото: www.president.gov.ua

стало **ЗАПРОШЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВИСТУПИТИ ВІД ІМЕНІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ З ТРИБУН КОНГРЕСУ США, ПАРЛАМЕНТУ КАНАДИ, ПАРЛАМЕНТУ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ, СЕЙМУ ПОЛЬЩІ, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН.**

Під час виступу на спільному засіданні обох палат Конгресу США 22 грудня 2022 року Президент України Володимир Зеленський зазначив: «Усупереч усім перешкодам і похмурих сценаріям Україна не впала. Україна жива та б'ється.

І це дає мені вагомий підстави поділитися з вами нашою першою спільною перемогою – ми перемог-

ли Росію в битві за думки світу. У нас немає страху. І ні в кого у світі не повинно його бути. Українці перемогли, і це дає нам сміливість, якою захоплюється світ. Американці перемогли, і тому вам вдалося об'єднати глобальну спільноту заради захисту свободи й міжнародного права. Європейці перемогли – ось чому Європа зараз найбільш сильна й незалежна, ніж будь-коли у своїй історії... Російська тиранія втратила контроль над нами й більше ніколи не впливатиме на наші думки.

Але ми маємо зробити все, щоб країни Глобального Півдня також здобули таку перемогу. Я знаю: у росіян теж може бути шанс на свободу, лише коли вони переможуть

Президент США Джозеф Байден і Президент України Володимир Зеленський у Києві, 20 лютого 2023 року.
Джерело фото: www.pravda.com.ua

Канцлер Німеччини Олаф Шольц у Києві, 16 червня 2022 року.
Джерело фото: www.gdb.rferl.org

Президент Республіки Польща Анджей Дуда і Президент України Володимир Зеленський у Києві, 22 травня 2022 року.
Джерело фото: www.president.gov.ua

Кремль у своїх думках. Але битва досі триває. І ми повинні перемогти Кремль на полі битви».

Одним із ефективних інструментів дипломатії, який Україна використовує у війні, є звернення Президента Володимира Зеленського до парламентів світу. Саме завдяки таким зверненням вдалося згуртувати політичні спільноти багатьох країн. Зокрема, 8 березня 2022 року Володимир Зеленський [звернувся до парламенту Великої Британії](#).

17 березня Президент виступив із промовою [у Бундестазі](#). 23 березня звернувся до [Сенату, Національних зборів Французької Республіки та Ради міста Парижа](#).

■ Красномовно свідчать про підтримку й **ВІЗИТИ ІНОЗЕМНИХ ЛІДЕРІВ В УКРАЇНУ**. Хоч росіяни можуть атакувати нашу столицю щохвилини, Київ відвідали Президент США Джозеф Байден, Президент Польщі Анджей Дуда, Президент Литви Гітанас Науседа, канцлер Німеччини Олаф Шольц, прем'єр-міністри Великої Британії Борис Джонсон та Ріші Сунак, очільники Європейського Союзу Урсула фон дер Ляєн та Шарль Мішель.

Загалом від початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну побували лідери понад 50 країн світу. А це потужний сигнал підтримки нашої боротьби з ворогом. Завдяки постійній роботі перших осіб держави нашими

партнерами стали Сполучені Штати Америки, Польща, Велика Британія, Литва, Латвія, Естонія, Франція, Німеччина, Чехія та інші країни.

■ Україна активізує дипломатичні відносини за різними напрямками, зокрема з **ГЛОБАЛЬНИМ ПІВДНЕМ**. Україна та країни Заходу намагаються переконати країни Глобального Півдня, що перемога України у війні, встановлення миру – це гарантія збереження світової економічної та політичної системи. На початку широкомасштабного вторгнення Індія, Китай, Бразилія, Південно-Африканська Республіка відмовилися засудити вторгнення та приєднатися до санкцій Заходу проти Москви. Тепер унаслідок дипломатичних заходів спостерігається інша тенденція.

Країни Глобального Півдня відчують, що Україна переможе у війні. Голова Генштабу ЗС **ІНДІЇ** Аніл Чаухан нещодавно заявив, що Москва втрачає свої позиції. Також він висловився доволі негативно про політику путінського режиму. А **КИТАЙ** поступово змінює свою позицію щодо співпраці із США.

■ Потужну міжнародну підтримку України підтверджують обмежувальні політичні та економічні заходи — широкомасштабні **САНКЦІЇ** наших союзників проти російської федерації. Їх почали запроваджувати ще в 2014 році у відповідь на окупацію росією Криму та окремих

районів Донецької та Луганської областей. Країни та міжнародні організації запровадили санкції проти окремих фізичних осіб, компаній і посадовців РФ.

Станом на вересень 2023 року вже запроваджено 11 пакетів санкцій. Санкції — хоч і нешвидкий, проте найбільш дієвий інструмент впливу на країну-агресора з боку цивілізованої світової спільноти й метод знесення росії. Українська дипломатія постійно працює над розширенням переліку осіб та компаній, проти яких запроваджують санкції, а також видів обмежень, передбачених санкціями.

ВІТЧИЗНЯНІ ДИПЛОМАТИ ВИМУШЕНІ ТАКОЖ ДОЛАТИ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ЗАХОДІ.

Адже країна-агресорка роками витрачала мільйони доларів, аби переконувати західні суспільства у справедливості й правильності своїх дій, «законності» війни проти України та обґрунтованості своїх претензій. Із цією метою працювала розгорнута мережа ЗМІ, «експертів», витрачали значні кошти на хабарі іноземним політикам, аби вони трансливали російську пропаганду у своїх країнах. Ворог готувався до цієї війни давно і ґрунтовно. Мільйони людей як в Україні, так і за кордоном стали жертвами російської пропаганди й маніпуляцій. Наше завдання — боротися з цією пропагандою та її наслідками.

■ Слід наголосити, що **МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ НАЙДІЄВИШЕ ВТІЛЕНА В ПОСТАЧАННІ ВКРАЙ НЕОБХІДНОГО ДЛЯ БОРОТЬБИ З ВОРОГОМ ОЗБРОЄННЯ**. Ще наприкінці 2021 року, оцінюючи ризики широкомасштабної війни з боку росії, західні партнери України почали надавати зброю та спорядження для Сил оборони. Після 24 лютого 2022 року така допомога стала регулярною і надзвичайно важливою для українського війська.

Союзники надають різноманітне озброєння — від стрілецької зброї до ракет і танків. Відбувається всебічне підсилення української армії. Якісна західна зброя в потрібній для армії кількості стає в руках українських військових потужним інструментом знищення російського ворога.

Завдяки такій допомозі українська армія здійснює переозброєння та підготовку військових за стандартами НАТО. Ефективність цього процесу вже доведена в успішних операціях і звільненні українських територій від російського агресора.

■ Щоб консолідувати зусилля союзників у допомозі Україні та наданні необхідного озброєння, було започатковано зустрічі міністрів оборони кількох десятків країн світу. За місцем першого такого зібрання — американської авіабази в Німеччині — вони отримали назву «формат **“РАМШТАЙН”**». На цих зустрічах уз-

годжують постачання Україні озброєння, визначають строки та місця проведення навчань для українських військових. Завдяки постійному контакту фахівців і представників оборонних відомств різних країн наша держава отримує стабільне постачання зброї на фронт. **«РАМШТАЙН» СТАВ ПОТУЖНИМ І ЧІТКИМ СИГНАЛОМ ДЛЯ РОСІЇ — ЗАХІД ДОПОМАГАТИМЕ УКРАЇНІ В ЦЬЙ БОРОТЬБИ СТІЛЬКИ, СКІЛЬКИ БУДЕ ПОТРІБНО ДЛЯ НАШОЇ ПЕРЕМОГИ**.

■ **ТРАГЕДІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У ВІЙНІ.**

На початку квітня 2022 року війська російських окупантів, зазнавши втрат і стратегічної поразки, були змушені відступити від Києва та Київщини.

Деокупація Київщини відкрила страшну правду про звірства російських військових в м. Буча Київської області. Страшні кадри закатованих російськими окупантами цивільних українців та українок облетіли світ. Президент США Джо Байден тоді сказав: «Події в Бучі свідчать, що президент рф володимир путін — воєнний злочинець». А Президент Польщі Анджей Дуда заявив, що фото з Бучі доводять хибність переконання, нібито потрібно шукати компроміс за будь-яку ціну. За його словами, українській армії потрібні три речі: «зброя, зброя і ще раз зброя». Ще однією відкритою раною на серці України і водночас

найгарячішою точкою в Донецькій області з перших днів широкомасштабної війни став Маріуполь. Місто за кілька днів опинилося в оточенні ворога. 16 березня 2022 року російська авіація цілеспрямовано скинула авіабомбу на Маріупольський драматичний театр, який слугував сховищем для кількох тисяч цивільних. Попри це під постійним вогневим обстрілом українські захисники та захисниці вели вуличні бої і тримали оборону в заблокованому окупантами Маріуполі 86 днів (до 20 травня 2022 року). Символом незламності українців і для деякого останнім прихистком у Маріуполі став завод «Азовсталь».

Новини, що російські окупанти цілеспрямовано знищували беззбройне цивільне населення, спричинили низку громадських акцій на підтримку українського народу із закликами дати Україні зброю. Світова реакція на російські злочини – спробу геноциду українського народу – та незламність української нації активізували процес створення міжнародної коаліції держав для підтримки України.

4 березня 2022 року, на дев'яту добу широкомасштабного вторгнення, Запорізьку теплову електростанцію та Запорізьку атомну електростанцію (ЗАЕС)

захопили російські війська під час битви за Енергодар. Так один із найбільших атомних енергетичних об'єктів світу опинився в руках озброєних окупантів. У травні 2022 року активізувалися розмови про відправлення міжнародної місії МАГАТЕ на Запорізьку АЕС. А в серпні, після провокаційних обстрілів станції російськими військами, робота із забезпечення такої місії перейшла в активну фазу. Країни Глобального Півдня відчують, що Україна переможе у війні. Голова Генштабу ЗС ІНДІЇ Аніл Чаухан нещодавно заявив, що Москва втрачає свої позиції. Також він висловився доволі негативно про політику путінського режиму. А КИТАЙ поступово змінює свою позицію щодо співпраці із США.

6 червня 2023 року росіяни підірвали Каховську гідроелектростанцію, вкотре вчинивши злочин. Як наслідок – постраждали тисячі людей та тварин. Підрив гідроелектростанції спричинив гуманітарну й екологічну катастрофу.

Україна торувала і продовжує торувати свій важкий шлях до перемоги. За кілька місяців широкомасштабної війни, коли відкрилася правда про російські злочини проти людства, про цілеспрямовані вбивства українських військовополонених, цивілізований демократичний світ виявив солідарність з Україною.

Російські маніпуляції. Історичні факти на противагу

■ **Держава росія впродовж століть знищувала наш народ, нашу мову, історію, культуру, традиції.**

Наведемо деякі факти, які засвідчують намагання росії знищити українську мову.

- ◀ 1720 р. – указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів із церковних книг.
- ◀ 1729 р. – наказ Петра II переписати з української мови на російську всі державні постанови й розпорядження.
- ◀ 1763 р. – указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.
- ◀ 1769 р. – заборона Синоду російської православної церкви друкувати й використовувати український буквар.
- ◀ 1775 р. – зруйнування Запорозької Січі й закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях.
- ◀ 1847 р. – арешти і суд над членами Кирило-Мефодіївського товариства й посилення жорстокого переслідування української мови та культури, заборона творів Тараса Шевченка, Миколи Куліша, Миколи Костомарова та інших.
- ◀ 1863 р. – Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування українськомовної духовної і популярної освітньої літератури.
- ◀ 1876 р. – Емський указ про заборону друкування та ввезення з-за кордону будь-якої українськомовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень.
- ◀ 1884 р. – заборона Олександром III українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях.
- ◀ 1888 р. – указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами.
- ◀ 1926 р. – лист Й. Сталіна Л. Кагановичу та іншим членам політбюро ЦК КП(б)У з розпорядженням боротися з «національним ухилом», початок переслідування діячів «українізації».

Заборони української мови у XVIII столітті

1720

Указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів із церковних книг

1729

Наказ Петра II переписати з української мови на російську всі державні постанови й розпорядження

1769

Заборона Синоду російської православної церкви друкувати й використовувати український буквар

1763

Указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії

1775

Зруйнування Запорозької Січі й закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях

Заборони української мови в XIX столітті

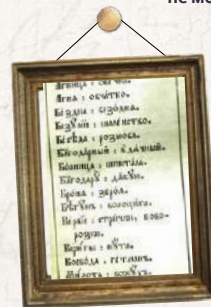

1847

Розгром Кирило-Мефодіївського товариства й посилення жорстокого переслідування української мови та культури, заборона творів Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова

1863

Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування українськомовної духовної і популярної освітньої літератури: «Жодної окремої малоросійської мови не було і бути не може»

1884

Заборона Олександром III українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях

1876

Емський указ про заборону друкування та ввезення з-за кордону будь-якої українськомовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень

1888

Указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами

Заборони української мови в XX столітті

1926

Лист Й. Сталіна Л. Кагановичу та іншим членам політбюро КП(б)У з розпорядженням боротися з «національним ухилом», початок переслідування діячів «українізації»

1938

Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і областей»

1958

Основи Законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту. Положення про вільний вибір мови навчання; вивчення усіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів

1970

Наказ про захист дисертацій тільки російською мовою

1990

Ухвалення Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові було надано статус офіційної

Утиски української мови у XXI столітті

2012

«Закон Колесніченка - Ківалова» передбачав можливість офіційної двомовності в регіонах, де чисельність нацменшин перевищує 10 %

2014

В окупованих росією громадах Донецької області українську мову дозволено для видимості; у школах кількість годин скорочено до однієї години на тиждень, а школи перетворювали на повністю російськомовні

2020

В окупованих росією громадах Донецької області уроки української мови та літератури прибрали з програми. Для видимості ввели факультативи. Щоб їх проводили, батьки учнів та учениць мали просити адміністрацію закладу освіти

2021

У Криму «офіційно» залишилася всього одна школа з українською мовою навчання - № 20 у місті Феодосії, де діти навчаються до 9-го класу з використанням української мови

2022-2023

Після широкомасштабного вторгнення росії в Україну на тимчасово окупованих територіях здійснюють тотальну русифікацію: забороняють українську мову в усіх сферах, вилучають і знищують українські книжки

- ◀ 1938 р. – постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і областей».
- ◀ 1958 р. – закріплення у ст. 20 Основ Законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту положення про вільний вибір мови навчання; вивчення усіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів.
- ◀ 1970 р. – наказ про захист дисертацій тільки російською мовою.
- ◀ 1990 р. – ухвалення Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові було надано статус офіційної.
- Із відновленням незалежності **У 1991 РОЦІ НАМ ВДАЛОСЯ ЗАХИСТИТИ ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ІСНУВАННЯ** й широке використання. У статті 10 Конституції України, ухваленої 1996 року, зазначено: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Однак навіть після відновлення суверенітету нашої держави українська мова продовжує зазнавати утисків.
- ◀ 2012 р. – набув чинності Закон України «Про засади державної мовної політики» (неофіційна назва — «закон Колесніченка – Ківалова», або «мовний закон»), що передбачав можливість офіційної двомовності в регіонах, де чисельність нацменшин перевищує 10 %.
- ◀ 2014 р. – в окупованих росією громадах Донецької області українську мову було дозволено для видимості; у школах кількість годин скорочено до однієї години на тиждень, а школи перетворювали на повністю російськомовні.
- ◀ 2020 р. – в окупованих росією громадах Донецької області уроки української мови та літератури прибрали з програми. Для видимості ввели факультативи. Щоб їх проводили, батьки учнів та учениць мали просити адміністрацію закладу освіти.
- ◀ 2021 р. – у Криму «офіційно» залишилася всього одна школа з українською мовою навчання – № 20 у місті Феодосія, де діти навчаються до 9-го класу з використанням української мови.
- ◀ 2022-2023 рр. – після широкомасштабного вторгнення росії в Україну на тимчасово окупованих територіях здійснюють тотальну русифікацію: забороняють

українську мову в усіх сферах, вилучають і знищують українські книжки.

■ **Попри історичні факти, російська пропаганда стверджує, що української історії не існує, що державу Україну вигадав Володимир Ленін.**

■ А насправді – початок історії України сягає найдавніших часів. Первісні люди з'явилися на території України близько 1 мільйона років тому.

■ У середні віки територія України входила до держави Русь із центром у місті Києві. Основу держави формували слов'янські племена. Слов'яни – корінне населення території України і предки українського народу. 1253 року руського князя Данила коронували. Відтоді державу називали Королівство Руське. Назву «Україна» вперше згадано в Київському (під 1187 р.) та Галицько-Волинському (під 1189 р.) літописах. «Україною» літописці називали Київщину, Переяславщину, Чернігівщину, Галичину, тобто прикордонні руські землі, що межували з половецьким степом.

■ У середині XVII століття постала українська козацька держава Гетьманщина, або Військо

Запорозьке. Тоді утвердилися принципи народовладдя – демократії. Саме внаслідок Козацької революції Україна в джерелах постає не як фронтір – прикордоння Європи, а як країна, де живуть уже не «руси», як говорили раніше, а «українці». А завдяки праці та картам французького військового інженера й картографа Г. де Боплана про козацьку Україну дізналися далеко за її межами.

■ У роки Української революції (1917–1921) українці й українки утворили Українську Народну Республіку (УНР) та Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). 22 січня 1919 року УНР та ЗУНР об'єдналися. Пам'ятаючи про цю перемогу українців і українок, 22 січня ми відзначаємо День Соборності України, тобто нашої єдності. У 1918 році українську державність визнала світова спільнота. Російські більшовики на чолі з Володимиром Леніним розпочали війну проти Української Народної Республіки, щоб знищити українську державність. Лише з четвертої спроби, аж у 1920 році, советам вдалося остаточно окупувати українські землі й насадити советську владу.

■ У розпал Другої світової війни, коли українці й українки боролися

проти нацистської та советської окупації, у 1941 році у Львові проголосили Акт відновлення Української Держави.

■ У 1991 році українці й українки **відновили незалежність України**.

■ 12 липня 2021 року від імені президента росії опублікували псевдоісторичне есе «Про історичну єдність росіян та українців». Століттями росія поширює цей

брехливий наратив. Окремішність українців підтверджена тим, що ми маємо свою історію, мову, культуру. У нас відмінні від росіян національні костюми, обряди, звичаї, традиції, народні пісні тощо.

■ Страшні **злочини советського союзу проти України, українців і українок** – це Голодомор-геноцид (1932–1933), Великий терор (1937–1938), переслідування, ув'язнення, знищення української

Україна на історичних мапах

ПЕРШІ ЗГАДКИ ТОПОНІМА «УКРАЇНА».
Джерело: www.likbez.org.ua

УКРАЇНА – ЗЕМЛЯ КОЗАКІВ. КАРТОГРАФ
ЙОГАНН БАПТИСТ ГОМАНН (1712).
Джерело: www.tsdavo.gov.ua

УКРАЇНА НА МАПІ ЛИТОВСЬКОГО
КАРТОГРАФА ЮОЗАСА ГАБРИСА (1918).
Джерело: www.baitsar.blogspot.com

УКРАЇНА В 2014 р.
Джерело: www.likbez.org.ua

інтелігенції тощо. Пам'ятаймо, що росія вважає себе правонаступницею советського союзу, підтримує всі злочини проти України, українців і українок, скоєні за советських часів, і продовжує знищувати Україну та її народ.

[Більше про Голодомор-геноцид 1932–1933 років.](#)

[День пам'яті жертв Голодомору 1932–1933. Методичні рекомендації для навчальних закладів.](#)

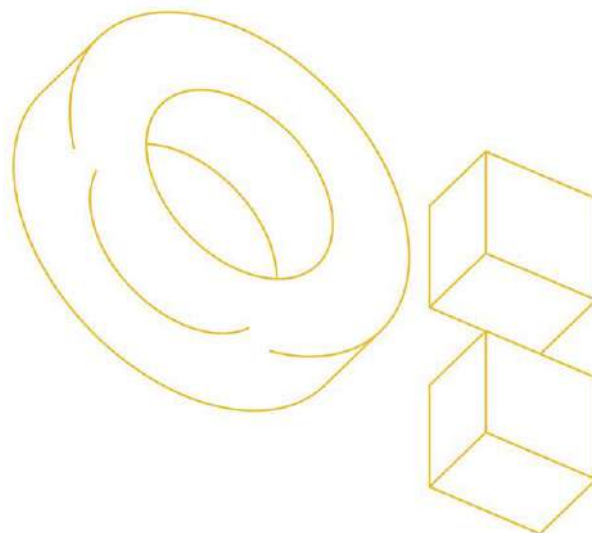
■ У росії стверджують, що Крим – це їхня територія. Україна має давні зв'язки з Кримом. Наприклад, князь Володимир охрестився у Херсонесі, козаки торгували з Кримським Ханством, а також уклали союзи. Крим – це рідна земля кримських татар, караїмів і кримчаків. Саме в Криму сформувалися ці народи. У середині XV століття постала держава – Кримський ханат. У 1783 році російська імперія захопила Крим. Тоді кримські татари

були вимушені тікати з рідної землі, а християнське населення Криму примусово переселяли. На межі XVIII–XIX століть і в середині XIX століття, одразу після Кримської війни 1853–1856 років, Крим залишили дві третини кримськотатарського населення. Свідомо були створені умови, за яких кримські татари масово тікали з російської імперії. На їхнє місце переселяли росіян.

За даними перепису 1939 року, російська громада зростала, а кримськотатарська й українська – невпинно зменшувалися. Черговий злочин керівництво советського союзу вчинило у травні 1944 року: 18–20 травня з півострова депортували близько 200 тисяч кримських татар.

[Більше про історію Кримського ханату.](#)

[Аудіоурок про депортацію кримських татар у проєкті «Вчися вухами» від ГО «Смарт Освіта».](#)

Війни та суспільство загалом.

Причини воєн. Що робить Україна, щоб мінімізувати ризики виникнення воєн

Інститут сучасної війни (англ. Modern War Institute, Вест-Пойнт, США) опублікував статтю економіста і політолога Крістофера Блаттмана, у якій зазначено п'ять причин виникнення воєн (на прикладі російської агресії проти України). [Повний текст статті.](#)

1

Непідзвітність

Автократ¹ путін не зважає на інтереси своїх громадян. Він може насаджувати будь-який курс, який допоможе йому зберегти свій режим. Коли лідери діють безконтрольно і не звітують перед своїм народом, вони можуть ігнорувати втрати, яких зазнають у боротьбі звичайні люди. Такі правителі-диктатори переслідують власні цілі й тому більш схильні до війни.

2

Ідеологія

У гонитві за славою та одержимий своїми ідеями, путін не зважатиме на жодні витрати й ризики. Є ще багато прикладів нематеріальних, ідеологічних стимулів для війни, які використовують лідери, як-от: слава, свобода чи звинувачення когось у націоналізмі.

Суспільства також зазнають впливу ідеологій. На відміну від народу Білорусі, українці не дозволили обмежити свій суверенітет, хоча, на перший погляд, мали порівняну військову слабкість. Як і учасники інших визвольних рухів в історії, наприклад американські революціонери, вони були готові до смерті, руйнувань і ризиків боротьби заради захисту ідеї незалежності.

3

Упередженість

Більшість свідчень про російське вторгнення підкреслюють ізолюваність путіна та його відстороненість від правди. Він і його радники суттєво недооцінили складність війни. Це історія про інституційну упередженість – системи, яка не бажає повідомляти своєму лідеру погані новини. Автократи особливо часто стикаються з цією проблемою, але помилки розвідки бувають і в демократичних державах. Інші лідери також можуть бути психологічно упереджені. Люди мають дивовижну здатність чіплятися за помилкові переконання. Ми можемо бути надто самовпевнені, недооцінювати руйнівні наслідки війни і переоцінювати свої шанси на перемогу. Ми демонізуємо і недооцінюємо наших опонентів. Ці хибні уявлення можуть призвести до війни.

¹ Автократ – особа з необмеженою верховною владою; самодержець.

4

Невизначеність

У переддень війни політики не знають ані сили, ані рішучості свого противника. Наскільки об'єднаним буде Захід? Наскільки українці зможуть чинити опір? Наскільки російські військові будуть компетентними? Усі ці речі були не визначені, і багатьох експертів щиро здивувала невдача росії, а найбільше, мабуть, самого путіна. Але невизначеність означає, що ціна війни не визначена, а вторгнення – азартна гра. Існують справжні стратегічні перешкоди для отримання достовірної інформації. Не можна довіряти демонстративній рішучості ворога, бо йому вигідно блефувати в надії отримати бажане без бою.

5

Ненадійність

Коли держава, що занепадає, стикається з державою, що розвивається, як вона може довіряти цій державі і сподіватися на мир? Вона краще жорстоко розпочне війну першою, щоб не втратити своєї переваги. Україна, з одного боку, купувала безпілотники та оборонні ракети, а з іншого – ставала все демократичнішою, наближаючись до Європи. Для путіна це був небезпечний осередок свободи поруч. Чи могла Україна взяти на себе зобов'язання зупинити будь-який із цих кроків? Ми не знаємо, що обговорювали путін і його командири за зачиненими дверима, але ці тенденції могли стати аргументом «зараз або ніколи» для вторгнення.

Якщо об'єднати ці п'ять причин, то, як і у випадку Першої світової війни та багатьох інших воєн, упереджені лідери з націоналістичними амбіціями проігнорували ціну війни і привели свої суспільства до насильницького руйнування. Але це ще не все. Є і стратегічні причини. У росії, так само, як і в інших країнах із неконтрольованою владою, невизначеність і проблеми з прихильністю до лідера, що виникли під час зміни влади, так звузили коло можливих компромісів, що психологічні проблеми та управлінські невдачі путіна – його помилкові уявлення та ідеологія – підштовхнули його до насильницької політики.

Що робить Україна, щоб мінімізувати ризики виникнення воєн

Війни відбувалися й раніше. На жаль, сучасна війна не перша, яку переживає світ. Щоразу людство знаходило мотивацію, щоб жити далі, розбудовувати свої країни, налагоджувати свою діяльність тощо. Такі мотиви маємо й ми. Україна прагне вступити до міжнародних організації, зокрема до оборонного блоку НАТО, щоб мінімізувати ризики виникнення війни в майбутньому. Весь цивілізований світ працює над тим, аби розробити систему, яка не допускатиме розв'язання нових воєн.

Як організувати хвилину мовчання, щоб вона не перетворилася на формальність

Щодня о 9-й годині в Україні – загальнонаціональна хвилину мовчання за всіма, хто загинув унаслідок збройної агресії росії. Школа має стати тим осередком, який формує культуру пам'яті та вдячності.

Дуже важливо, щоб хвилину мовчання не перетворилася на формальність. Можна використовувати загальноприйняті ритуали (схилити голови, зняти головні убори, покласти руку на серце) або ж запропонувати класу розробити власний алгоритм дій (наприклад, узятися за руки).

Під час хвилини мовчання ми маємо можливість ушанувати життя людей, які пішли в засвіти. Усі зупиняються лише на мить, проте важливо, щоб

ця мить набула сенсу. У цей час учні та учениці можуть згадати про конкретних людей, які загинули на російсько-українській війні. Можливо, з цими людьми діти були особисто знайомі чи це людина, відома в певній громаді. У школі можна поговорити про цю людину, згадати її, дізнатися про неї більше: як вона жила, чим цікавилася, як саме загинула. Треба наголосити, що винуватцем загибелі стала росія, яка напала на Україну і щодня вбиває українців і українок.

Коментар психологині Світлани Ройз

Діти й дорослі, які перебувають у хронічній стресовій ситуації та переживають досвід травматизації, втрачають відчуття часу. Що більше рівень тривоги, то більше «невизначеність» у часі, приміром хвилину суб'єктивно «розтягується» до 10 хвилин. Якщо увагу дитини не скерувати на конкрет-

ну дію чи спрямовану рефлексію, то хвилину мовчання підсилить відчуття тривоги. Тоді дитина може виявити тривожність у руховій активності, у жартах, знеціненні, агресії, спротиві.

Слід бути обережними й підходити індивідуально – залежно від життєвих

обставин дітей ми можемо запропонувати чи не пропонуємо згадати під час хвилини мовчання про конкретну знайому людину, яка загинула. Адже діти можуть переживати особисту втрату. Ми не можемо передбачити, яка реакція буде в дитини, яка саме фаза горювання в неї.

Добре створити свій ритуал. Кожен клас може запропонувати свої дії для хвилини мовчання. Узятись за руки, покласти долоні на серце, передавати через рукостискання відчуття сили. Ритуал можна назвати – хвилина вдячності й пам'яті чи хвилина вдячності й стійкості.

Ми в жодному разі не пропонуємо дітям закривати очі – саме зараз вони мають контролювати всі процеси. Бо коли в них заплющені очі, може пролувати сигнал тривоги, і це стане тригером для підсилення емоційних реакцій.

Для когнітивного рівня ми даємо розуміння, що хвилина мовчання – це можливість вшанувати пам'ять і подякувати всім, хто зробив свій внесок чи постраждав. Для тілесного рівня ми пропонуємо дію (для багатьох дітей саме зараз нерухомість підсилює відчуття тривоги). Зовнішній прояв дії – у рукостисканні (наприклад), внутрішній прояв – уявити над усіма захисний купол, сказати про себе «дякую» чи «пам'ятаю» або прочитати молитву. Емоційний рівень – можемо запропонувати дітям міркування: «У пам'ять про вас я... (посаджу дерево, буду чесний, напишу книгу)». Так ми тему втрати перетворюємо на силу для життя.

Ушанування пам'яті в спільноті (громаді) – актуальний спосіб

Ушанування пам'яті – це активний стан, це дія, вибір і відповідальність. Ушанування пам'яті має бути організоване не тільки на державному рівні. Його слід заохочувати й у громаді. Громада може ініціювати комеморативні практики, організовувати заходи для вшанування пам'яті. Важливо, щоб і пам'ятники, і заходи «мали імена», тобто важливо вшанувати пам'ять конкретних людей.

Після Другої світової війни в советському союзі ставили пам'ятники безіменним солдатам. І цим підкреслювали, що імена не мають значення, що життя людини – не важливе. Людина не була цінністю ні в советському союзі, ні в росії. Тому імена людей, які загинули, ніколи не згадували.

А в незалежній Україні слід говорити про людей як про особистостей, які жили, творили, мали свою історію, а не як про безіменну масу. Тож у пам'яті спільноти, громади важливо закарбувати імена всіх, кого вбила росія в цій війні. Аби пам'ятати й передавати це з покоління в покоління.

Коментар психологині Світлани Ройз

Якщо в класі є діти, які втратили близьких, важливо створити для них можливість – на класній годині чи на уроці (якщо вони самі захочуть чи будуть готові) – розповісти про близьких, розповісти про те, що для них самих важливо. Так ми перетворюємо табуовану тему смерті на те, що створює відчуття включеності й можливості спільно дати місце пам'яті та почуттям.

Перемоги України в сучасній війні

У сучасній російсько-українській війні Україна **вже здобула численні перемоги**. Сили безпеки й оборони України щодня мужньо дають відсіч ворогу й захищають українців і українок, нашу землю і наше небо.

■ Із 24 лютого 2022 року росіяни намагалися захопити **Київ**. Початковий задум передбачав рух ворожих колон бронетехніки головними автошляхами нашої держави для стрімкого прориву до центру столиці України та захоплення урядового кварталу. Потім ворожа армія намагалася закріпитися на рубежах: Гореничі, Макарів, Буча, Демидів – на Правобережжі та на Броварському напрямку – на Лівобережжі, аби створити плацдарм і потім знову піти на Київ.

Однак ворог зазнав втрат особового складу і не зміг прорвати захисні позиції Сил оборони України. Аби не бути знищеними, окупаційні війська залишили Київську область, утікаючи.

■ Уже на початку широкомасштабного вторгнення військове командування РФ планувало ізолювати Україну від морського узбережжя. Аби цього не сталося, **Сили оборони та**

безпеки України зранку 24 березня 2022 року **вразили великі десантні кораблі противника** в порту м. Бердянська. Великий десантний корабель «Саратов» знищили, а великі десантні кораблі «Цезар Куніков» і «Новочеркаськ» зазнали суттєвих ушкоджень.

■ Перший наступ російських нападників у районі **Бучі** українські захисники зупинили в результаті стійких оборонних дій навколо міста й у ньому в період із 27 лютого по 2 березня 2022 року. Це дало змогу розпочати евакуацію мирного населення.

Повторний наступ ворога 3–5 березня призвів до часткового захоплення Бучі. Із 19 березня підрозділи Сил оборони України перейшли в контрнаступ на інших напрямках, що створило для противника загрозу оточення його угруповання в Бучі й змусило розпочати дезорганізований відступ 28 березня.

Тисячі енергодарців захищають найбільшу в Європі АЕС – Запорізьку АЕС, 2 березня 2022 року.
Джерело фото: www.war.ukraine.ua

■ Бої за Гостомельський аеропорт.

Щоб не допустити висадки тактичного десанту російських загарбників, Сили оборони та безпеки України 24 лютого зайняли кругову оборону навколо міжнародного вантажного аеропорту «Антонов» і розгорнули розрахунок переносного зенітно-ракетного комплексу. Це дало змогу стримувати кількогодинний наступ та збити кілька вертольотів противника. Захисники аеропорту були змушені відступити з огляду на чисельну та вогневу перевагу ворога. Але вже за кілька годин контроль над аеропортом відновили після удару, завданого бойовою авіацією Повітряних сил ЗСУ. 25 лютого ворожі підрозділи повторно захопили аеропорт, але

зазнали важких втрат від вогню української артилерії. 27 лютого підрозділи ЗСУ вогнем мінометів й артилерії зруйнували злітно-посадкову смугу аеропорту, щоб унеможливити його використання противником. Спільними зусиллями Сил оборони та безпеки України операція за Гостомельський аеропорт завершилася на користь України.

■ Україна має значні успіхи в битві за Чорне море. Коли Сили оборони й безпеки України зупинили наступ на Запоріжжя, відбили спроби захопити Миколаїв, російські війська продовжували підступатися до Одеси. Українська армія застосувала тактику підризу мостів, що допомогло в обороні

10 вересня над Ізюмом підняли прапор України
Джерело фото: Карпатська Січ | Обрії Ізюмщини

земель на півдні, у тому числі Одеси. Проте російська армія почала обстрілювати місто з моря. Сили оборони України встановили морські міни. На заваді обстрілу ракетами російських цілей стояв флагман «москва». Українським силам вчергове вдалося зробити неймовірне – «москву» потопили, що змінило хід війни на морі. У результаті ряду складних операцій Сил оборони й безпеки сьогодні російський флот перестав виконувати більшість функцій, які покладалися на нього в ході війни, і, замкнений у своїх пунктах базування, не може здійснювати активних дій. Більше того, Україна забезпечила морський експортний коридор (попри те, що мало хто вірив у нашу спроможність це

зробити). Росія заблокувала одеські порти, щоб Україна не змогла експортувати зерно, проте нам вдалося відновити постачання. Завдяки цьому низка африканських країн не зазнала голоду, а Європа – гуманітарної катастрофи. У надважких умовах Україна підтвердила свій статус донора продовольчої безпеки світу.

В умовах практичної відсутності флоту Україні вдалося зберегти контроль над Чорним морем.

24 жовтня 2023 року Президент України Володимир Зеленський під час відеозвернення до учасників саміту «Кримська платформа» сказав:

«Російський контроль над Чорним морем і наявність Чорноморського флоту створювали ілюзію, що

домінування РФ в Чорному морі нібито нездоланне. Зараз ілюзії тануть. Російський Чорноморський флот більше не здатний оперувати в західній частині Чорного моря і поступово тікає з Криму. Це історичне досягнення».

■ На початку вересня 2022 року Сили оборони України провели успішний контрнаступ на Харківщині. 14 вересня Президент України Володимир Зеленський узяв участь у церемонії підняття Державного Прапора України в місті Ізюмі, яке українські військові звільнили від російських окупантів. Понад 5 місяців майже 150 тисяч українців Харківщини жили в окупації.

■ Успішні дії Сил оборони України на Київському та Харківському напрямках дали остаточно зрозуміти російським загарбникам, що Україна чинитиме спротив і не погодиться на будь-які переговори з ворогом на його умовах.

Тоді росія вдалася до терористичних методів – розпочала масовані удари по об'єктах критичної інфраструктури (перш за все енергетичної і теплової). Ворог сподівався, що українське суспільство без тепла та електрики змусить українську владу піти на поступки росії. Але вчергове прорахувався.

Українці ще більше об'єдналися в пошуках виходу з кризи. По

Президент України Володимир Зеленський під час церемонії підняття Державного Прапора України у звільненому Херсоні, 14 листопада 2022 року. Джерело фото: www.president.gov.ua

країні розгорнули мережу пунктів допомоги, які отримали назву **«Пункти незламності»**. Що активніше українці гуртувалися восени-взимку 2022–2023 року, то потужнішими і більш руйнівними ставали атаки росіян. Зрештою, **українські енергетики стали справжніми національними героями**, адже під ворожими обстрілами робили можливе й неможливе, аби забезпечити українців теплом та електрикою.

■ 11 листопада 2022 року Сили оборони України **звільнили Херсон**. Місто вісім із половиною місяців було окуповане. Операція зі звільнення Херсона від російських загарбників тривала з початку вересня.

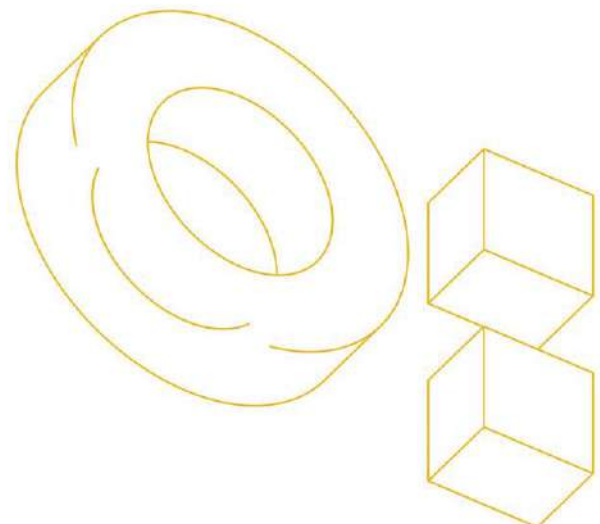
Уже 14 листопада Президент України Володимир Зеленський узяв участь у церемонії підняття Державного Прапора України на центральній площі міста, а також вручив державні нагороди військовослужбовцям, які відзначилися під час звільнення Херсона та області.

■ На цьому ні українське суспільство, ні Сили оборони, звісно, не зупиняться. Боротьба України – це боротьба цивілізованого світу методами зовнішньої політики та щоденного героїзму на полі бою і в тилу з варварством і дикунством, які неприпустимі в XXI столітті.

Двічі вже був **підірваний Кримський міст**, завдавали ударів по території рф дронами.

■ **Україна сьогодні – форпост демократії та свободи**, що захищає не тільки свою незалежність, територіальну цілісність і право на власний шлях. Наші воїни, волонтери і звичайні українці та українки власними вчинками і, на жаль, життями визначають ціну свободи, захищають європейські цінності.

Програти в боротьбі з російським ворогом означає втратити не тільки Україну як державу. Дії російських загарбників на окупованих територіях, у Бучі, Оленівці, Ізюмі та багатьох інших місцях переконливо демонструють бажання знищити українців як народ. Боротьба з росією в цій війні – боротьба за виживання та існування української нації.

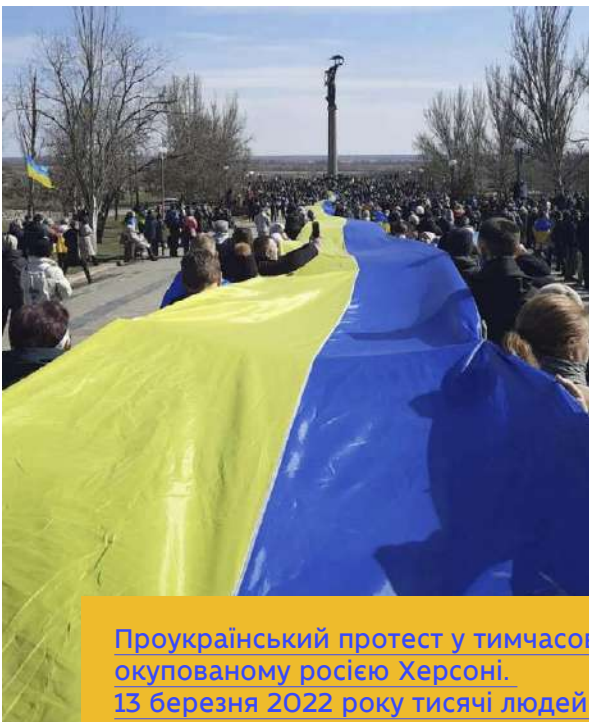

Народна війна. Персоніфікація війни

Сучасна війна стала народною.

Війна – це реальні історії про вчинки військових, волонтерів, медиків, вчителів, енергетиків, рятувальників, транспортників, дипломатів, учених, підприємців – усіх українців і українок, які щодня наближають нашу перемогу. Спільні зусилля українського народу підкреслюють важливість дружби, взаємодопомоги та єднання, які наближають нас до перемоги. Пам'ятаймо, що зло обов'язково буде покаране, бо добро завжди перемагає. Сила українців і українок у тому, що з нами правда. **Україна – це наша рідна домівка, яку ми любимо і захищаємо.**

[Проукраїнський протест у тимчасово окупованому росією Херсоні. 13 березня 2022 року тисячі людей вийшли на вулиці. Джерело фото: \[www.war.ukraine.ua\]\(http://www.war.ukraine.ua\)](#)

Вплив громадянського суспільства та волонтерського руху дуже потужний. Кожний і кожна з нас здатні наблизити перемогу. Тому важливо фіксувати наш досвід, ділитися своїми історіями, цікавитися історіями інших і передавати їх наступним поколінням. У кожній громаді є герої і героїні, про вчинки яких варто розказувати. **Бо війна – це люди, які щодня захищають, волонтерять, донатять, наближаючи перемогу.**

У війни – мільйони облич незламних українців та українок.

Ми вистояли і будемо стояти, зокрема завдяки тому, що цінуємо людей – наших героїв і героїнь. Війна – це про всіх, війна – це про кожного. Із перших годин широкомасштабного вторгнення українці виявили небачену згуртованість і стійкість, готовність до боротьби.

НАРОДНИЙ СПРОТИВ. В Україні здавна казали: «Моя хата скраю – першим ворога зустрічаю». Так було і в ті лютневі дні. Мирні жителі прикордонних регіонів перші зустрілися віч-на-віч із ворогом і показали, що російських агресорів ніхто не чекає «з квітами».

[Українські діти допомагають плести захисні військові маскувальні сітки, 27 лютого 2022 року.](#)
[Фото: Юрій Стефаняк.](#)
[Джерело фото: www.war.ukraine.ua](http://www.war.ukraine.ua)

Уже в перші дні широкомасштабної війни **люди створювали в соціальних мережах спеціальні групи місцевих жителів, які оперативно передавали інформацію про рух російських військ в Україні, їхню чисельність і напрямки пересування.** Це допомагало Силам оборони України планувати й ухвалювати важливі рішення в боротьбі з ворогом. Часто такі повідомлення рятували мирних громадян та українських військових, давали змогу підготуватися до зустрічі ворога.

Також у соціальних мережах швидко поширювали рецепти приготування запалювальної суміші в скляній пляшці з ганчіркою –

«коктейлю Молотова». Мирні жителі гуртувалися і створювали цілі майстерні з виготовлення спеціальних сумішей. На заправних станціях пальне для таких цілей можна було отримати безкоштовно. До цього процесу долучалися як діти, так і люди літнього віку – кожен допомагав, чим міг. Навіть місцеві безхатьки збирали пляшки для «коктейлів».

Влада, у свою чергу, врахувавши досвід минулого та очевидне прагнення усього суспільства до знищення ворога й до захисту своєї Батьківщини, ухвалила **рішення роздати зброю зі складів.** За даними Міністерства оборони України, трохи більше ніж за добу після широкомасштабного вторгнення тільки в Києві роздали 18 тисяч автоматів. Київ готувався знищувати ворога так само, як і вся Україна.

Черги охочих вступити до лав української армії і територіальної оборони заповнили всю країну. Кадри з відео, на яких величезні групи людей зібралися біля територіальних центрів комплектування по всій Україні, аби стати на захист Батьківщини, облетіли увесь світ. Вони продемонстрували, що українці не збираються здаватися рашизму та боронитимуть рідну землю.

Сили оборони України і прості люди різних національностей, політичних

Джерела: zprz.city, hromadske.ukrainform, Вечірній Київ

[Волонтери й жителі Чернігова відновлюють зруйновані внаслідок російських атак будівлі. Джерело фото: www.war.ukraine.ua](http://www.war.ukraine.ua)

і релігійних поглядів об'єдналися в боротьбі з ворогом. Це небувале піднесення патріотизму, громадянської свідомості й ідейної згуртованості українського суспільства було спрямоване на одне – знищити російського агресора. Варто наголосити: українці згуртувалися ще до широкомасштабного вторгнення. Із 2014 року розгорнувся потужний **волонтерський рух**, а в 2021 році було ухвалено Закон України «Про основи національного спротиву», який передбачав **створення загонів територіальної оборони**. Формування Сил територіальної оборони України (ТрО) сприяло швидкій мобілізації українців у перші дні широкомасштабного вторгнення. **А в травні 2022 року Сили ТрО налічували вже понад 100 тисяч осіб.**

У перші дні широкомасштабного вторгнення свою відданість національним інтересам продемонстрували і вищі органи влади та управління. Президенту України Володимиру Зеленському та іншим високопосадовцям держави західні партнери наполегливо рекомендували виїхати з України або хоча б із Києва. Однак позиція керівництва держави перед наступом ворога залишилася непохитна – всі розуміли значення для російських агресорів столиці України. **Тож вище політичне і військове керівництво не залишило Київ.** Завдяки цьому вдалося не тільки зберегти контроль та управління державою в умовах широкомасштабної війни, а й продемонструвати українцям і світові свою рішучість у боротьбі з рашизмом.

Історія Героя України Віталія Скакуна

Джерело фото:
www.uk.wikipedia.org

Віталій народився 19 серпня 1996 року в місті Бережани Тернопільської області. До лав Збройних Сил України Віталія призвали в 2019 році. Служити хлопець пішов до бригади морської піхоти. Навчався там в інженерно-саперному підрозділі.

24 лютого 2022 року Віталій замінував і підірвав автомобільний міст Генічеськ — Арабатська Стрілка. Воїн загинув під час вибуху. Героїчний учинок Віталія значно сповільнив просування танкової колони ворога. Це дало змогу підрозділу передислокуватися й організувати оборону.

За визначну особисту мужність і героїзм, виявлені під час захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, за вірність військовій присязі Указом Президента України від 26 лютого 2022 року Віталій удостоєний звання Герой України із врученням ордена «Золота Зірка» (посмертно).

Дмитро народився 1 листопада 1995 року в селі Задністрянському Івано-Франківської області. Дмитро не випадково отримав позивний на честь видатного художника Леонардо да Вінчі: хлопець дуже гарно малював. Учився на художника.

Однак російсько-українська війна завадила здійснити ці плани. Дмитро став не художником, а військовим. Ще його прадід воював за незалежність України в лавах Української Повстанської Армії. Коли почалася сучасна російсько-українська війна, Дмитро пішов у військо. Одразу ж — у 2014 році. Після важкого поранення воїн повернувся на фронт і продовжив боротьбу. 30 листопада 2021 року Дмитро був удостоєний найвищої нагороди України — звання Герой України.

Від початку широкомасштабного вторгнення Дмитро з підрозділом були в найгарячіших точках, вели запеклі бої. 7 березня 2023 року Дмитро Коцюбайло загинув у битві за Бахмут. Йому було всього 27 років. Дмитра поховали на Аскольдовій Могилі в Києві.

Історія Героя України Дмитра Коцюбайла. Позивний «Да Вінчі»

Джерело фото:
www.uk.wikipedia.org

Історія Катерини Поліщук. Позивний «Пташка»

Джерело фото: www.focus.ua

Катерина народилася 31 березня 2001 року в селі Соснівці Тернопільської області. Дівчина навчалася співочої майстерності в Тернопільському мистецькому фаховому коледжі. Навесні 2021 року пройшла курси домедичної допомоги і вирушила допомагати бійцям у зону бойових дій на Донеччину.

Під час широкомасштабного вторгнення в 2022 році приїхала працювати до госпіталю в Маріуполі. Після того, як російські загарбники його розбомбили, Катерина потрапила на завод «Азовсталь». Ховаючись в укритті заводу, дівчина виконувала українські пісні: «Зродились ми великої години», «Нам не страшний червоний гніт», «Батько наш — Бандера».

19 травня Катерина з іншими медиками та військово-службовцями, виконуючи наказ Президента України, вийшла із заводу «Азовсталь», після чого всі оборонці «Азовсталі» потрапили в полон до росіян. У полоні парамедикіня була до 21 вересня 2022 року. Тоді відбувся обмін полоненими. Серед них була і Катерина.

Юлія народилася 19 грудня 1968 року в Києві. До початку російсько-української війни в 2014 році займалася дизайном і художньою графікою. Викладала айкідо й очолила федерацію айкідо «Мутокукай Україна».

Із перших днів Революції Гідності жінка стала парамедикінею Євромайдану. У квітні 2014 року поїхала на Донеччину надавати допомогу пораненим бійцям. Зібрала свою евакуаційну команду під назвою «Янголи Тайри».

24 лютого 2022 року була в Маріуполі, надавала допомогу бійцям і цивільним, вивозила до шпиталю.

16 березня Юлію та водія реанімобіля Сергія, з яким вона працювала, затримали на блокпості в селищі Мангуш, неподалік від Маріуполя. Тоді російські окупанти взяли їх у полон. 17 червня 2022 року Президент України повідомив, що Юлію звільнили з полону.

Зараз Юлія Паєвська веде дуже активну громадську діяльність, наближаючи перемогу України. Окрім того, вона свідчила перед Комісією з питань безпеки і співробітництва в Європі про жахи російського полону.

Історія Юлії Паєвської. Псевдо «Тайра»

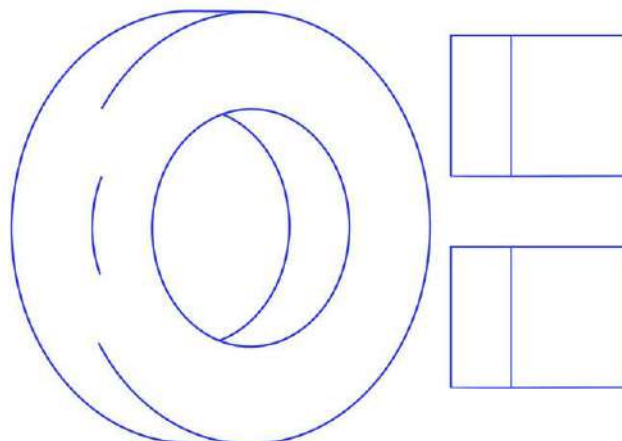

Джерело фото: www.uk.wikipedia.org

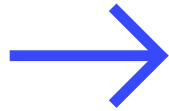

Завдання і поради

- Дізнайтеся про історії героїв і героїнь сучасної війни – про людей, із якими ви знайомі, з ким живете в одному селі чи місті.
- Важливо фіксувати наш досвід, ділитися своїми історіями, цікавитися іншими і потім їх передавати наступним поколінням.
- У кожному селі, місті, кожній громаді є герої і героїні, про вчинки яких варто розказувати. Дізнавайтесь про них і поширюйте історії. Надзвичайно важливо пам'ятати і передавати розповіді про незламність українців і українок у сучасній війні. Героїзм – це вибір людини бути сміливою в складних умовах. Героїзм проявляють військові, рятувальники і лікарі, електрики і волонтери – всі, хто зараз працює і робить внесок у перемогу України. Пам'ятаймо тих героїв, хто віддав своє життя за Україну.
- Війна – це люди, які щодня захищають, волонтерять, донатають, допомагають тим, хто цього потребує (людям чи тваринам), навчають, лікують – своєю щоденною працею наближають нашу перемогу. Потрібно акцентувати на цьому увагу дітей.

ЯК?

Поради з техніки безпеки від Світлани Ройз

У презентаціях і відеоматеріалах ми не показуємо крові, тіла демонструємо тільки цілісні, не показуємо мертві тіла. Уникаємо показувати руїни. Потрібно бути обережними до вибору звуків – не має лунати сирена, звуки пострілів та вибухів, крики людей і тварин. Якщо ми побачили зміну в поведінці дітей (це проявляється в розфокусуванні погляду, у застиганні чи гіперактивності, у частих змінах поз, униканні контакту, відволіканні, посмішці, що не відповідає контексту розмови, можливі сльози), нам потрібно зробити паузу й запропонувати всьому класу стабілізаційну практику (дихальну, заземлення, фокусування на поточному моменті).

«Поході в моїх черевиках»¹

У 2020 році британський Музей емпатії запропонував своїм відвідувачам експеримент: обрати коробку із взуттям і приміряти його, прогулятися на невелику відстань. Це було взуття різних реальних людей з їхніми життєвими історіями, які оповідали відвідувачам через навушники під час такої прогулянки. Поєднання озвученої історії з фізичним об'єктом справляло надзвичайне враження на відвідувачів. Вони ставали більш емпатичними, а їхній емоційний стан поліпшувався. Розмова про свій і чужий досвід – це

важливий крок до порозуміння та поліпшення соціалізації, можливість потім знайти ресурс для навчання чи роботи. Однак таку розмову дуже важко повести в класі. Хай це будуть для початку історії більш «віддалених» персонажів війни чи територій. Важливо до історії знайти символічний об'єкт (іграшковий пес Патрон, модель літака «Мрія», копія керамічного півника з Бородянки тощо). Потім – запитання, що з цих історій є подібним до вашого досвіду. Зрештою – індивідуальні винятки та екстраісторії / екстраординарний досвід.

¹A Mile in My Shoes – це оригінальна назва проекту. «Поході в моїх черевиках» або «Пройди мило в моїх черевиках» – дослівний переклад, який в англійській мові побутує як фразеологізм та означає «побудь у моїй шкірі, у моєму становищі».

Коментар психологині Світлани Ройз

Саме зараз нам потрібно бути особливо уважними до будь-якої ідентифікації. Що вищий рівень стресового навантаження, то більше може бути проявів емпатійної втоми. Для таких вправ є своя техніка безпеки. Вони завжди мають починатися з фіксації на поточному моменті, з пошуку ресурсу в теперішньому. Далі – безпосередньо робота з технікою. Останній блок – «розототоження», зняття ідентифікації з об'єктом чи людиною, повернення у свою реальність, до відчуттів свого тіла, свого класу. А в обов'язковій після практики рефлексії ми можемо поговорити про те, що було дивним, незвичним. Що з отриманого досвіду знадобиться в житті. Коли ми обираємо історії, нам потрібно зосереджуватися на стійкості й досвіді перемог. Наприклад, у книжці Тані Стус «Таємні історії маленьких і великих перемог» є оповідання з терапевтичним ефектом про досвід проживання дітьми подій російсько-української війни. Там кожна розповідь складається з реалістичної та казкової частин. Це дає змогу побачити кожну ситуацію крізь призму казкового сприйняття і довідатися про несподіваний сенс звичайних речей.

Методичні ідеї

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Щоб задіяти досвід дітей, запропонуйте їм гру в музей. Прочитайте чи розкажіть кілька історій про обрані вами об'єкти. Попросіть дітей принести власні іграшки для такої гри і розповісти про кожну: де вона була, що пережила, чому важлива для них.

Прочитайте невелике оповідання / казку, де діти опинилися у складній ситуації. Запитайте про досвід дітей у подібних ситуаціях. Побудуйте спільний алгоритм дій.

СЕРЕДНЯ ШКОЛА

Для цього віку характерне захоплення супергероями. Спочатку розкажіть учням та ученицям історію про надзвичайних людей. Порівняйте їх із супергероями фільмів / коміксів, здійсніть із підлітками рефлексії на цю тему. Запропонуйте відповісти на запитання: «Для кого надзвичайні особистості можуть бути або вже стали супергероями?».

СТАРША ШКОЛА

Чесна розмова про складний досвід інших буде найкращим варіантом. Учням та ученицям такого віку часом складно говорити про себе, однак співчувати іншим – це шлях для саморефлексій. Запитайте після розповіді, що вони робили б у подібному випадку. Проговоріть чесно про те, що дії різних людей в однакових ситуаціях відрізняються, що їм потрібно знати алгоритми дій у складних обставинах.

Проговоріть, що саме допомагає триматися дітям?

Коментар психологині Світлани Ройз

*Щоб уникнути вікарної травми¹ і ре-
травматизації, важливо зважати на за-
гальний емоційний стан класу. Потрібно
дотримуватися алгоритму побудови
розмови: стабілізація (фіксація на
ресурсах, на теперішньому моменті),
конфронтація (безпосередньо розмова
і знайомство з людиною та її історією),*

*інтеграція (рефлексії та розмови про
те, що було важливим).*

*Ми маємо починати розмову з того,
що досвід і реакції всіх можуть бути
різні. Кожен із нас має свій запас витри-
валості. Оскільки тема складна, слід
обов'язково враховувати бажання і мож-
ливості дітей долучитися до розмови.*

Можна розповісти про різні виміри емпатії.

- 1. Емпатія біологічна** (ми відчуваємо те, що відчуває інша людина). Це робота нашої дзеркальної системи мозку. За такого виду емпатії ми буквально заряджаємося емоціями іншої людини і часто робимо не тільки те, що допомагає, а й те, що інвалідизує людину.
- 2. Емпатія когнітивна** (ми не відчуваємо те ж саме, що й інша людина). Ми допускаємо і раціонально виражаємо співчуття.
- 3. Емпатія, що ближча до співпереживання** (ми відчуваємо щире бажання допомогти, зменшити страждання людини). Ми відчуваємо й свої кордони і допомагаємо так, щоб людина не втратила сили та гідності.

Після будь-яких вправ «Поході в моїх черевиках» ми маємо потім «узути свої», повернутися до відчуття власного тіла, до своїх почуттів, думок, планів.

Інформаційні ресурси:

- ▶ [Трейлер проєкту «Пройди милю в моїх черевиках».](#)
- ▶ [Ukraïner – суспільно-культурний мультимедійний українознавчий проєкт, матеріали якого засновані на результатах власних експедицій.](#)
- ▶ [The Ukrainians – онлайн-журнал про українців, ініціативу та відповідальність.](#)

¹ Вікарна травма (вторинний травматичний стрес) — це стан емоційної втоми від співчуття іншій людині, яка постраждала від травматичних подій. Причиною появи травми є часте зіткнення з чужим боєм: людина витрачає внутрішні ресурси на співчуття постраждалим і не може відновитися.

Війна – це про кожного

Герої – це люди, які в конкретний момент історії стали виразниками прагнень нації, об'єднали її.

Єжи Топольський

Незалежно від обраної форми роботи з дітьми (ігри, розповіді, перегляд відео, обговорення тощо) слід пам'ятати про персоналізацію війни: військових, волонтерів, цивільних. Війна як явище стосується абсолютно всіх у суспільстві, вона зачіпає кожну людину в різний спосіб.

Пропонуємо проаналізувати поняття «герой», «геройство», «героїчний вчинок», «героїзація» та подібні з точки зору особистих якостей.

Польський історик Єжи Топольський пояснює: у суспільній свідомості домінує поняття героїзму, згідно з яким особу вважають героєм, якщо вона вдається до актив-

них дій, нерідко ризикуючи життям. Однак науковець наголошує, що є й інші якості, притаманні героям:

- ✓ герої надихають і залучають до діяльності (ініціатори);
- ✓ герої координують і стимулюють до змін (організатори);
- ✓ герої стають прикладом для наслідування в суспільстві (інтегратори, тобто «об'єднувачі» суспільства).

Окрім героїзації, зазначає Єжи Топольський, у суспільстві щодо героїв діють також санктифікація (освячення) й обожнення – тобто наділення їх надзвичайними якостями, фактично неземними, нелюдськими.

Коментар психологині Світлани Ройз

Коли ми торкаємося теми героїв, ми передусім маємо бути уважні до дітей, у яких знижений рівень критичності. Адже багато дітей втратили батьків і намагаються бути гідними героїв. А підлітки, які потребують можливості на щось вплинути, часто не знаходять її. Мені здається, одночасно з темою героїв на війні варто вести розмову про те, що в людей можуть бути різні можливості й сили. Для когось устати й піти на роботу, долаючи втому, – його маленький героїчний вчинок. Для

когось вивчити після безсонної ночі формулу – теж персональний героїзм. Для когось усміхнутись іншому, попри сором'язливість і страх, – це вже супервчинок. У кожному з нас є частинка героя. І ми плакаємо свою стійкість. Не всім потрібно здійснювати подвиги. Залишатися Людиною та зберегти себе в складні часи – це теж героїзм. Головне – пам'ятати, що герої залишаються людьми, у яких є свої сильні сторони й недоліки.

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Обговоріть узагальнених персонажів війни: військового, лікаря, рятувальника, волонтера, громадянина та ін. Що кожен із них робить на війні? Чому він важливий? Як кожен із них впливає на життя дитини?

СЕРЕДНЯ І СТАРША ШКОЛА

Обговорення на теми: «Кого ми називаємо героями?», «Які риси героїв?», «Чи всі можуть бути героями, поводитися по-геройськи?».

Запропонуйте дібрати приклади та/або створити презентаційний проєкт. Наприклад, це можуть бути порівняння діячів (героїв) періоду, який вивчають у тому чи іншому класі, з персоналіями сучасності. Критична рефлексія допоможе сформувати розуміння цінності людей, які працюють над спільною для всього суспільства ідеєю – над Перемогою в цій війні. Відповідно формуватиметься бажання бути залученими до цієї Перемоги.

Інформаційний ресурс:

- || Топольський Єжи. Загальні поняття в нарації: Герої в історії / Єжи Топольський. Як ми пишемо і розуміємо історію? Таємниці історичної нарації. Київ, 2012. С. 306–315.

Намалюй / покажи мені

Створення та обговорення творів мистецтва – це спосіб почати розмову про війну, важливий інструмент для виявлення / подолання травми і можливість дати надію на краще майбутнє.

Розмова про мистецтво (готовий твір чи твір, створений учнями / ученицями) починається з обговорення сюжету. Про що цей твір? Яка ключова ідея? Яка назва? Потім

слід звернути увагу на деталі, які уточнюють сюжет і перетворюють його розповідь. Зрештою, як підсумок, слід відрефлексувати враження від мистецького твору та власне сприйняття.

Важливо звернути увагу на акценти, чому митці зображують війну, героїзують події та персонажів. З одного боку, частину творів мистецтва створюють для пропаганди.

Тому на другому етапі аналізу (розгляд деталей) слід критично оцінити твір і виявити його можливу роль у просуванні певних ідей. З іншого боку, твір може ушляхетити героя чи подію, що оманливо може сформувати враження про війну як про позитивне явище для суспільства. Тут слід пояснити учням і ученицям, що одна справа – пам'ятати про події та героїв, а інша – прагнути повторити війну / помститися / виправдати як частина пропаганди.

Розробка:

[Всеукраїнська школа онлайн. Мистецька галузь. Батальний жанр в різних видах мистецтва.](#)

Інформаційні ресурси:

- Годж С. Війна / С'юзі Годж. Коротка історія мистецтва. Львів, 2022. С. 172.
- Барб-Галль Ф. Як розмовляти з дітьми про мистецтво ХХ століття. Львів, 2016. 176 с.
- Барб-Галль Ф. Як розмовляти з дітьми про мистецтво. Львів, 2014. 192 с.

Методичні ідеї

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Оскільки діти не мають досвіду вивчення історії, не мають уявлень про хронологію подій, віддаленість Другої світової війни чи інших воєн, конфліктів тощо, краще звернутися до абстрактного живопису. У цьому віці діти уважні до деталей і з легкістю додумують сюжет.

СЕРЕДНЯ ШКОЛА

Частина подій історії буде відносно відома учням і ученицям, проте паралелі з попередніми епохами будуть доречні, особливо у творах сучасних митців на історичну тематику. У цьому віці дітей може зацікавити порівняння кількох творів на одну тему, розкриття ідеї художника, історія про героїв.

СТАРША ШКОЛА

Слід пов'язувати твори мистецтва та історичні події, ставити складні запитання про маніпуляції, пропаганду за допомогою мистецтва, створення образу героя та можливе переосмислення цього образу прийдешніми поколіннями.

Поводься впевнено!

Фактор, що додає стресу, – умови постійної потенційної загрози. Щоб подолати надмірне хвилювання, потрібно засвоїти інформацію про власну безпеку, алгоритм дій у різних ситуаціях. Залежно від віку учнів / учениць це можуть бути ігри, моделювання ситуацій та бесіда.

Методичні ідеї

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Правила поведінки можна вивчати через гру за допомогою іграшок (модель надзвичайної ситуації) або під час перегляду відповідних відео й обговорення алгоритму дій.

СЕРЕДНЯ І СТАРША ШКОЛА

Спільний пошук алгоритму «Що робити, якщо...» та створення власних інформаційних постерів краще сприятимуть засвоєнню інформації, ніж використання готових стендів.

Пошук відповідей на запитання: «Що робили люди в минулому в разі певної ситуації?» – сприятиме кращому розумінню, які є сучасні інструменти й моделі поведінки. Створення чек-листа «Вміст тривожної валізки» та коментар, для чого потрібний кожен із предметів у ній.

Коментар психологині Світлани Ройз

Тут доречно розповісти про те, як влаштована наша нервова система, які реакції на стрес можуть бути і які конкретні вправи нам допомагають у регулюванні.

[Ігри для зняття стресу в дітей від Світлани Ройз.](#)

[Світлана Ройз. Твоя сила. Практикум для дітей та підлітків.](#)

[Світлана Ройз. Картки сили.](#)

Інформаційні ресурси:

- ▣ [Дії учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій \[Освітній омбудсмен України\].](#)
- ▣ [Інструкції для дітей, як діяти у надзвичайних ситуаціях. Постери для дитячих закладів \[ЮНІСЕФ Україна\].](#)
- ▣ [Ройз С. Аби бути в безпеці. Як підготувати дітей до надзвичайних ситуацій, не лякаючи \[Нова українська школа\].](#)
- ▣ [ТНМК & Світлана Ройз – Руханка «Крокуй до укриття».](#)

Чого вчить досвід людства?

На жаль, війна супроводжує людство з найдавніших часів. Протягом усієї історії відбувалися протистояння, сутички, битви, війни. Вони тривають і досі по всій планеті. Проте кожна війна завершується. Перемагають ті, хто захищає власну країну, людей і цінності. Після цього триває відбудова, під час якої відновлюють найважливіше і створюють щось нове.

Якщо проаналізувати весь досвід людства, то в найраніших аграрних суспільствах (10 тис. років тому) війна спричиняла смерті 15 % усіх людей загалом, у XX столітті (коли сталися дві світові війни та низка менших воєн) – 5 %, у XXI столітті – 1 %.

Також змінилася сутність війни. Раніше вели війни переважно за території й природні ресурси. У XXI столітті до матеріальних цінностей додалися інформація, технології, стратегії. Тому частиною війни стали дезінформація, залякування, руйнування комунікацій, моральне виснаження, що тривають довше, ніж воєнні дії.

Прикро, що Україна зазнала воєнної агресії з боку сусіда – російської федерації. Однак ми захищаємо нашу державу й народ,

наші цінності, мову, культуру, звичний для нас європейський демократичний спосіб життя. Українська держава і ми – українці та українки – шануємо наших воїнів, які обороняють Батьківщину. На превеликий жаль, у цій боротьбі неможливо уникнути втрат людських життів – як на полі бою, так і віддалено від лінії безпосереднього зіткнення.

Наша перевага – у збереженні людяності попри тяжкі втрати і виснаження. Взаємопідтримка й взаємодопомога, збереження пам'яті про дуже тяжкий та випробовувальний період нашої історії зроблять нас сильнішими.

Досвід людства переконує, що всі негаразди, хоч би як було складно, можна витримати завдяки моральній стійкості. Попередні покоління українців пережили війну, геноцид, фізичне та моральне нищення за українські цінності. І кожного разу наш народ гідно зносив ці удари. Цього разу не може бути по-іншому.

Іще один важіль, що підтримує суспільство у складній ситуації війни, – це надія. Ми знаємо, що війна завершиться нашою перемогою. І під час війни, і після неї – життя

триває, нам не можна полишати мрії та сподівання. Наша віра в майбутнє (можливо, навіть складне й непередбачуване) спонукає зараз робити значно більше, ніж у мирний час. Зараз потрібно бути стійкішими, сприйнятливішими до інших, людьми, гостро відчувати справедливість і несправедливість, тобто зосередженими на найважливіших речах.

Зрештою, ми не самі. Кожна людина живе в суспільстві, а Україні допомагають інші країни світу. Ця взаємна підтримка проявляється на кожному рівні. Так, саме соціальність і людяність стали рушіями розвитку людства впродовж тисячоліть.

Тож досвід людства у війні показує, що важливо:

- ✓ отримувати інформацію як факти; це допомагає бути впевненішими та орієнтуватися в ситуації;
- ✓ зосередитися на життєвих цінностях і пам'ятати про головне в складні моменти;
- ✓ людяність і соціальність допоможуть підтримати моральний і фізичний стан;
- ✓ надія на майбутнє спонукає робити сьогодні більше, ніж у звичайний час, відбудова починається зараз – із позитивних думок і дій кожного;
- ✓ у будь-якій війні перемагають ті, хто борються за справжні цінності й шанують полеглих у цій боротьбі.

Методичні ідеї

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Розмова / гра про особистий і громадський простір допоможе зрозуміти, що таке захист і як себе захистити. У більшому масштабі – це можливість пояснити, чому Україна захищається й чому триває війна.

Читання та обговорення оповідання про базові цінності людей стане початком для формування власної системи цінностей і для вироблення психологічної стійкості.

Коментар психологині Світлани Ройз

Для початкової школи пропоную **рефлексивну практику «МОЄ»**.

Дитина малює в повітрі руками, розведеними в боки, уявне півколо знизу вгору. Тіло – речі – простір (кімната, квартира) – емоції – стосунки – родина – друзі – думки – цінності – мова...

«Це все – мої кордони, те, про що я кажу: “МОЄ”, – і беру за це відповідальність. Я готовий це захищати».

Методичні ідеї

СЕРЕДНЯ ШКОЛА

Слід формувати вміння розрізняти факти й емоційно-маніпулятивні судження. Це сприятиме медійній грамотності, вчитиме орієнтуватися в інформаційному полі.

Вправи на розуміння власних емоцій та емоцій оточення – це робота для розвитку емоційного інтелекту й уміння справлятися зі стресом.

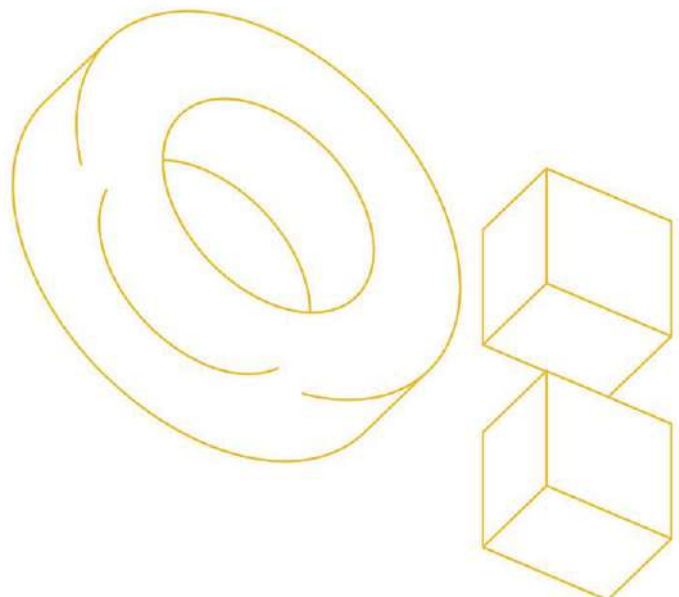
СТАРША ШКОЛА

Обговорення планів на майбутнє (наприклад, у формі написання листа собі майбутньому / майбутній; складання списку своїх досягнень через 20 та 50 років тощо). Це дасть змогу визначитися з цінностями та подивитися в майбутнє з надією.

Приклади та аналіз сприйняття життя людьми Першої світової війни та Другої світової війни через розчарування (так зване втрачене покоління, діти війни тощо). Це допоможе критично оцінити власні погляди і зупинить від можливої зневіри. Такі роздуми сприятимуть формуванню більш практичних поглядів і планів на майбутнє, спонукатимуть бути стійкими в непередбачуваних умовах майбутнього.

Інформаційний ресурс:

- ▣ Харарі Ю. Н. Війна. Ніколи не недооцінюйте людської глупоти / Ювал Ной Харарі. 21 урок для 21 століття. Київ, 2018. С. 217–228.

Приклад уроку-майстерки з протидії фейкам (4 клас)

Що таке факти і думки? Вчимося розрізняти

1

Прочитайте текст.

ЯК ЖИЛИ КОЗАКИ?

Українськими землями споконвіку проходила межа між Лісостепом і Степом, між землеробами й кочовиками-скотарями. У часи, коли виникло українське козацтво, терени поблизу сучасних Переяслава, Канева, Черкас особливо потерпали від нападів кочовиків. Землі на південь від цих міст називали Великим Лугом. Там жили й працювали особливі люди-воїни – відважні й хитрі, волелюбні, які вправно володіли зброєю й повсякчас були готові захищати свої землі. Це були козаки.

Особливо вабили козаків багаті на рибу й дичину місця за Дніпровими порогами – від сучасного міста Дніпра до острова Хортиці в межах сучасного міста Запоріжжя. Тому козаків називали запорозькими. Понад річками, на островах, у балках козаки закладали поселення. Землероби-воїни вирощували хліб, городину, сади, розводили коней, худобу. Головною військовою базою, «столицею» козацьких земель, була Запорозька Січ. Січ була фортецею. Її оточували 10–13-метровий вал і рів. Вал зміцнював частокіл із вежами, де містилися бійниці.

Середину фортеці займав майдан із православною церквою. Навколо церкви стояли великі видовжені будинки – курені, де жили козаки, а також оселі старшини, канцелярія. Трохи далі – склади, арсенали, майстерні, торгові лавки.

Вступивши до січового товариства, козак мусив суворо дотримуватися його законів. І найпершим був закон січового братства. За зраду січового товариства карали найжорстокіше.

Одним із найулюбленіших народних героїв був козак Мамай. Мамаю вважали козаком-характерником. Люди вірили, що такі козаки мають надзвичайні здібності. Переказували, що кулі не брали характерників, стріли пролітали повз, а самі козаки вмели обертатися на звірів, розмовляти з ними. Також ходили по воді, а під водою вмели дихати. З води виходили сухими, а з вогню – мокрими. Що з цього правда, а що – вигадка? Відомо, що козаки навчилися дихати під водою крізь очеретяну паличку. Це свідчить про їхню винахідливість. Чи розмовляли вони з тваринами, чи оберталися на звірів?

Припустімо, що козаки вміли імітувати голоси звірів, чим наводили жах на ворога. Це доводить, що козаки буквально розчинялися в тій природі, яка їх оточувала. Так багато часу вони проводили на Січі, що добре вивчили своїх сусідів, у тому числі звірів.

2 Обговоріть, що здалося незрозумілим або вразило.

3 Пригадайте, що таке факт і думка.

Факт – це те, що було або є. Його можна перевірити або довести.

Думка – це чиїсь погляди, міркування про факти.

Із чиєюсь думкою можна не погодитися.

Факти заперечити не можна.

4 Прочитайте твердження з тексту по черзі. Визначте, це факт чи думка.

- ✓ У часи, коли виникло українське козацтво, території поблизу сучасних Переяслава, Канева, Черкас особливо потерпали від нападів кочовиків.
- ✓ Там жили й працювали особливі люди-воїни – відважні й хитрі, волелюбні.
- ✓ Понад річками, на островах, у балках козаки закладали поселення.
- ✓ Головною військовою базою, «столицею» козацьких земель, була Запорозька Січ.
- ✓ Одним із найулюбленіших народних героїв був козак Мамай.
- ✓ Переказували, що кулі не брали характерників, стріли пролітали повз, а самі козаки вміли обертатися на звірів, розмовляти з ними.
- ✓ Припустімо, що козаки вміли імітувати голоси звірів, чим наводили жах на ворога.

5 Виберіть думку, з якою не погоджуєтесь, і наведіть аргументи проти.

6 Підготуйте на основі тексту коротке повідомлення (до 5 речень) і презентуйте його в класі.

Підсумок уроку.

Проаналізуйте свою роботу на уроці. Оберіть відповіді «так», «не дуже», «ні»:

	Так	Не дуже	Ні
Я вмію розрізняти факти і думки			
Я можу знайти факти і думки в тексті			
Я можу висловлювати та обґрунтовувати свою думку			
Я вмію готувати усне повідомлення на основі тексту			

Приклад уроку-майстерки з протидії фейкам (5–6 класи) Що таке факти і судження?

Кожен із вас уже писав власний текст. Можливо, це був твір, допис у соцмережі, запис власних думок чи відповіді на контрольній роботі.

Текст – це відтворена письмово або в друкованому вигляді авторська праця, документ, пам'ятка тощо.

Текст має тему, мету й послідовно викладені думки. Текст містить кілька типів інформації. Серед них –

факти і судження. Те, що справді існує і що будь-хто може перевірити, називають **фактом**. Якщо ми вдаємося до опису, деталізації, пояснення, як це працює, взаємодіє, то значною мірою відображаємо наше уявлення, думки – тоді це **судження**.

Факт – це твердження, правдивість якого доведена.

Судження – це особиста думка людини, яку можна підтвердити або спростувати.

1

Виберіть, що з цих тверджень є фактом, а що – судженням. Запропонуйте власні приклади фактів і суджень.

- ✓ Технології допомагають змінити наше життя на краще.
- ✓ У 1825 році англійські інженери Джеймс Ватт і Джордж Стефенсон побудували першу пасажирську залізницю.
- ✓ Карл фон Лінде в 1877 році винайшов холодильник.
- ✓ Хороші холодильники – тільки виробництва фірми фон Лінде.
- ✓ Автомобіль – найвизначніший винахід у Німеччині.
- ✓ Перший автомобіль був розробкою німецьких учених.
- ✓ Соціальні мережі забирають забагато часу.
- ✓ Станом на 2021 рік 60 % населення України зареєстровані в соціальних мережах.

Які існують медіа? Що таке медіатекст?

Інформація поширюється за допомогою медіа – засобів зберігання, передавання та відтворення інформації.

Із часом засоби передавання інформації змінювалися. Інформацію передавали за допомогою поштових голубів, гінців, гербів та різних малюнків. Навіть одяг та прикраси слугували джерелом інформації. Наприклад, колір

одягу короля чи королеви під час прийому іноземного посла могли показати стан взаємин між цими державами.

Пізніше з'явилися засоби, які давали змогу передавати інформацію необмеженій кількості людей. Вони отримали назву «масмедіа».

Масмедіа, або засоби масової інформації (ЗМІ), бувають друковані (газети, журнали, листівки, буклети, книжки, комікси, щоденники), електронні (радіо, телебачення, телефонія), цифрові (інтернет, мобільна телефонія, вебсайти, інтернет-телебачення, комп'ютерна анімація, аудіо- та відеоконтент, віртуальна реальність). Це «старі медіа», які належать певним організаціям. Щоб їх підготувати та випустити у світ, потрібно чимало обладнання та зусилля багатьох людей.

Зараз набули поширення «нові медіа» – блоги, соціальні мережі тощо. Завдяки їм кожна людина може створювати, поширювати і зберігати інформацію самостійно. Якщо текст написаний і розміщений у масмедіа, то його називають медіатекстом. Найчастіше творцями таких текстів є журналісти чи блогери.

2

Прочитайте медіатекст. Знайдіть у ньому факти й судження. Яке їхнє співвідношення? Чи можна довіряти цьому тексту? Виокреміть у ньому основну та другорядну інформацію.

В УКРАЇНІ «ОЖИВИЛИ» ГОЛОС ВИДАТНОГО ПОЕТА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Це стало можливе завдяки новітнім технологіям. Перший фонограф для запису та відтворення звуку був винайдений у 1877 році, через 16 років після смерті Тараса Шевченка. Тому записів його голосу не існує. Однак завдяки новітнім технологіям можна наблизитися до відтворення голосу Кобзаря.

Для проєкту використали точні антропометричні дані, встановлені завдяки збереженій посмертній масці поета. Крім того, фахівці збирали в архівах інформацію щодо зовнішності, голосу, манери поведінки Шевченка. На основі всіх даних дослідники створили 3D-модель голови поета і знайшли 108 осіб, які відповідали її параметрам. Потім на підставі даних досліджень, які встановили чітку залежність між тілом, рисами обличчя й голосом, нейромережа вибрала трьох найвідповідніших. Проєкт тривав майже рік. До нього було залучено понад 150 осіб – програмісти, дизайнери, історики, шевченкознавці.

[За матеріалами інформаційного агентства «УНІАН». 21 серпня 2021 року.](#)

Як перевірити достовірність медіатексту?

Обсяг інформації в сучасному світі невпинно збільшується. Поява «нових медіа», розвиток соціальних мереж ведуть до того, що не завжди можна знайти якісну, правдиву, достовірну інформацію. Тому будь-який медіа-текст слід перевіряти на достовірність поданих фактів.

Таку перевірку виконують, щоб виявити невідповідність реальності викладених у медіатексті фактів. Такі невідповідності або спотворення називають фейками. До фейків вдаються, щоб нечесним способом досягти в суспільстві певної реакції на ті чи ті події, тобто з метою маніпуляції.

Як перевірити медіатекст на достовірність поданих фактів?

- Крок 1.** Виявіть у тексті факти й судження. Що переважає? Чи потребують певні факти перевірки? Зверніть увагу на автора, місце й дату публікації.
- Крок 2.** Виберіть спосіб перевірки: за допомогою першоджерела та/чи порівняння з іншими медіатекстами.
- Крок 3.** Пошукайте в авторитетних джерелах інформації підтвердження, що допоможуть з'ясувати, чи повідомлення правдиве, неправдиве, оманливе або таке, що не можна перевірити.

Фейк – підробка новин або використання інформації для введення в оману. Така інформація не витримує перевірки, проте має значний вплив на велику кількість людей.

Маніпуляція – складний прийом прихованого впливу, витівка. У процесі маніпуляції достовірну інформацію поєднують із вигаданою, щоб вона здавалася правдоподібною і вводила в оману. У такий спосіб намагаються досягти потрібної реакції.

3

Перевірте факти в поданих фрагментах текстів. Які з них є фейковими? Як ви це визначили?

Фрагмент 1. У 1865 році Тарас Шевченко здійснив першу після заслання подорож Україною. Він збирав фольклорні й етнографічні матеріали та змальовував історичні й архітектурні пам'ятки.

Фрагмент 2. «Поява соціальних мереж, – писав у листі від 2 листопада 1858 року Тарас Шевченко приятельці Ганні Закревській, – дуже відволікає мене від роботи над "Катериною". Мабуть, так і не завершу цей твір».

Фрагмент 3. Тарас Шевченко завжди одягався досить модно. У своєму щоденнику він писав про величезне задоволення від придбання гумового плаща-макінтоша за 100 рублів. Це було значною сумою на той час. А для фотографії з друзями він убрався в модну шубу та шапку.

Фрагмент 4. У «Щоденнику» Тарас Шевченко вдало та кмітливо підмітив: «Брехня встигає обійти пів світу, поки правда одягає штани».

Приклад уроку-майстерки з протидії фейкам (старша школа)

Мова ворожнечі – агресивні висловлювання, які принижують чи дискредитують людину або групу людей за ознакою раси, національності, політичних поглядів, релігії, статі (сексизм), сексуальної орієнтації (гомо-, бі-, лесбофобія), гендерної ідентичності (трансфобія).

Стереотип – закореніле ставлення до подій та явищ, вироблене на основі порівняння їх із внутрішніми ідеалами, що, як правило, не має безпосереднього відношення до реальності.

Факт – твердження, правдивість якого доведено.

Судження – особиста думка людини, яку можна підтвердити або спростувати.

1

Прочитайте твердження і заповніть таблицю. Зробіть позначки навпроти відповіді, яку вважаєте правильною. До одного твердження може бути кілька правильних відповідей. Доберіть зображення, які відповідають поняттям: мова ворожнечі, стереотип, факт, судження.

Твердження	Мова ворожнечі	Стереотип	Факт	Судження
Жінки недостатньо фізично сильні, аби служити в армії				
У 2022 році українські військові звільнили 40 % окупованих після 24 лютого територій та 28 % від усіх окупованих територій				
росія заявила, що існування України на мапі світу – геополітичне непорозуміння, пов'язане з розпадом СРСР				
ЗМІ росії тиражують історії про те, що в Києві та Львові нібито порушують права російськомовних жителів				
В ООН у квітні 2022 року говорили, що в Україні 7,1 млн осіб стали внутрішніми переселенцями, а 4,7 млн осіб виїхали за кордон				
Усі члени ромських спільнот живуть у вагончиках і ведуть аморальний спосіб життя				
Соціальні мережі – найдостовірніше джерело інформації в Україні				

Як протидіяти фейкам і маніпуляціям в умовах збройної агресії росії?

Обсяг інформації в сучасному світі невпинно збільшується. Поява «нових медіа», розвиток соціальних мереж ведуть до того, що не завжди можна знайти якісну, правдиву, достовірну інформацію. Тому будь-який медіа-текст слід перевіряти на достовірність поданих фактів.

Перевірку виконують, щоб виявити, які факти, викладені в медіатексті, не відповідають реальності. Такі невідповідності або спотворення називають фейками. До фейків вдаються, щоб нечесним способом викликати в суспільстві певну реакцію на події, тобто з метою маніпуляції.

Як перевірити медіатекст на достовірність поданих фактів?

Крок 1. Виявіть у тексті факти і судження. Що переважає? Чи потребують окремі факти перевірки? Зверніть увагу на автора, місце та дату публікації.

Крок 2. Виберіть спосіб перевірки: за допомогою першоджерела та/або порівняння з іншими медіатекстами.

Крок 3. Пошукайте в авторитетних джерелах інформації підтвердження, що допоможуть з'ясувати, чи повідомлення правдиве, неправдиве, оманливе або таке, що не можна перевірити.

Фейк – підробка новин або використання інформації для введення в оману. Така інформація не витримує перевірки, проте має значний вплив на велику кількість людей.

Маніпуляція – складний прийом прихованого впливу, витівка. У процесі маніпуляції достовірну інформацію поєднують із вигаданою, щоб вона здавалася правдоподібною і вводила в оману. У такий спосіб намагаються досягти потрібної реакції.

2

Завдання

- ✓ Прочитайте довідкову інформацію, виконайте завдання.
- ✓ Об'єднайтесь у кілька груп.
- ✓ Перевірте факти в поданих текстах. Які з них є фейковими, маніпулятивними? Як ви це визначили¹?
- ✓ Презентуйте результати текстового аналізу в класі.
- ✓ Знайдіть в інтернеті чи створіть самостійно фейкову, маніпулятивну чи правдиву новину з українських чи російських пропагандистських ЗМІ. Це можуть бути тексти або візуальні матеріали (фото, відео тощо).
- ✓ Представте свою новину однокласникам та однокласницям, спробуйте визначити рівень достовірності інформації, представлені іншими групами.

¹ Деякі оригінальні тексти змінені й доповнені фейковою чи маніпулятивною інформацією.

ЖУРНАЛІСТСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЯКІСНІ МЕДІА

У вересні 2022 року [Інститут масової інформації оприлюднив довгоочікуваний «білий» список медіа](#). Це перелік онлайн-медіа, які пройшли двоетапну глибинну експертизу. Медіа оцінювалися на предмет наявності маніпуляцій, фейків, мови ворожнечі, «чорного» піару, порушень етики, наявності матеріалів з ознаками замовлення. За результатами аналізу, рівень дотримання професійних стандартів на ресурсах, які ввійшли до «білого» списку, у середньому становить близько 96 %. У центральній стрічці новин на цих сайтах не виявлено «джинси» (хоча траплялися матеріали з неналежним маркуванням), мови ворожнечі, сексизму та фейків. За результатами дослідження, до переліку найякісніших і відповідальних онлайн-медіа ввійшли: [Суспільне](#), [Громадське](#), [Ліга](#), [Українська правда](#), [Укрінформ](#), [Радіо Свобода](#), [Дзеркало тижня](#), [НВ](#) та [Бабель](#).

Текст 1. НАТО – оборонний альянс, метою якого є захист його держав-членів. І послаблення росії. Альянс прагне конфронтації і становить загрозу для росії. Навіть більше, 2002 року сам президент путін заявив: «Кожна країна має право обирати спосіб забезпечення своєї безпеки. Якщо говорити конкретніше, НАТО – це насамперед оборонний блок».

НАТО не оточує росію – сухопутний кордон росії має довжину трохи більше ніж 20 000 кілометрів. росія має сухопутні кордони із 9 країнами. Лише п'ять із них є членами НАТО.

Північноатлантичний альянс (НАТО) обіцяв росії не приймати нових членів. Розширення НАТО не планується. Кожна суверенна держава має право вибирати власні механізми гарантування безпеки і вступати в оборонні регіональні альянси з метою самооборони¹.

Текст 2. Українську війну витискають із перших шпальт газет, і це нормально. Мало який інформаційний привід утримував лідерські позиції так довго, як українське протистояння військовій машині росії. Але за увагу, а разом із нею й за підтримку Заходу – треба битися.

«Втома від України поширюється», – застерігає прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон після візиту до Києва 17 червня. Популярність запиту «Ukraine» у пошуку Google падає від початку широкомасштабного вторгнення. Кількість лайків, коментарів та шерів під статтями про Україну зменшилася в 22 рази, за даними платформи медіамоніторингу NewsWhip.

¹[Факти проти вигадок: російська дезінформація про Україну. Офіційний вебсайт уряду США.](#)

Зменшилася кількість матеріалів в онлайн-медіа: з 520 000 статей у перший тиждень вторгнення до 70 000 – наприкінці травня.

Певна втрата інтересу до війни в Україні продиктована проявленням економічних наслідків протистояння росії. Їх уже відчули європейці та американці.

«Американці знають, що відбувається, але, на мою думку, втомилися слідкувати за деталями», – вважає президент КШЕ Тимофій Милованов»¹.

Текст 3. В Україні примусово мобілізують близько 80 % чоловіків. Представники обласних ТЦК закликають усіх придатних та обмежено придатних чоловіків вступати на захист України. Потреби є у всіх військових спеціальностях: піхота, танкісти, артилеристи, льотчики, десантники.

Як пояснив виданню Leopolis керівник Львівського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки полковник Олександр Тіщенко, примусово мобілізують близько 80 % чоловіків – відповідно планів, які потрібні на фронті спеціальності. Це тому, що кількість добровольців нижча, ніж була в лютому 2022 року.

Добровільно до військкоматів приходять близько 20 % (половина з яких контрактники) від планового завдання, яке ми маємо виконати. Якщо не буде цих розшуків, доправлення для уточнення даних, то мобілізація може бути під загрозою, – пояснює начальник ТЦК².

3

Чи можна обмежувати свободу слова?

- ✓ Прочитайте про ситуацію, поміркуйте, чи було порушено право на приватність. Перед вами червоні та зелені картки. Для відповіді «так» – підніміть червону картку, «ні» – зелену.
- ✓ Чи можна ситуацію, що трапилася у Швеції, порівнювати із сучасними українськими реаліями? Відповідь обґрунтуйте.
- ✓ Поміркуйте, чи всю інформацію в умовах воєнного стану можна оприлюднювати.
- ✓ Яку інформацію можна поширювати, а яку – категорично ні?
- ✓ Яку інформацію не можна приховувати? Створіть хмару думок із запропонованих вами пунктів.

¹ [Інтерес до України спадає, а Захід втомився від війни? Не факт. Як б'ються за увагу світу держава, креативна індустрія та інфлюенсери. Forbs Ukraine](#)

² [В Україні примусово мобілізують близько 80 % чоловіків, – керівник ТЦК.](#)

ВБИВСТВО АННИ ЛІНД: ЯК РЕАГУВАЛИ МЕДІА¹

10 вересня 2003 року... Шоста вечора за стокгольмським часом... По всіх каналах шведського телебачення біжить рядок: «Терміново! Екстрено!». Повідомляють, що на міністра закордонних справ країни Анну Лінд скоєно замах... Невідомий завдав їй кілька ударів ножом, після чого втік із місця злочину. Усе сталося в центрі столиці в найбільшому супермаркеті, куди Лінд зайшла сама, без охорони, повертаючись зі служби додому. Важкопоранену пані міністра було доставлено до Каролінської лікарні. Трохи пізніше в щоденній вечірній газеті «Експресен» (Expressen), яку читають майже 900 тисяч шведів, з'явився репортаж із місця трагедії, який супроводжували фото з подробицями транспортування пораненої жінки.

(джерело: <https://medialiteracy.org.ua/>)

«Однозначно відповісти на таке запитання про порушення права на приватність складно. В Анни залишилося двоє синів (8 та 10 років), і для них бачити такі знімки було справжнім потрясінням, яке підсилювало отриману від непоправної втрати психологічну травму... Проте, з іншого боку, Лінд була на той час найвпливовішим політиком у країні, жителі якої цілком могли сподіватися на отримання усіх новин щодо цієї події».

Йоран Андерсон, шведський медіапедагог

Якщо ви сумніваєтеся в новині, перевірте її у фактчек-боті «Перевірка» в Telegram (@perevir_bot). Бот рекомендує Центр протидії дезінформації при РНБО України.

Ділимося також переліком організацій, які оперативно розкривають фейки та стоять на захисті нашого інформаційного простору:

- Stopfake.org (@StopFake)
- Детектор Медіа (@detector_media)
- Vox Ukraine (@vox_ukraine)
- Фейсбук-спільноти «НотаЄнота» та «По той бік новин»

Нагадуємо, що будь-яку інформацію потрібно звіряти із заявами на офіційних ресурсах. Не дозвольте окупантам використати вашу довіру та емоції у власних цілях.

¹ Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. В. Вербицька та ін. – Київ : Літера ЛТД., 2018. С. 134.

Список

корисних джерел

ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. – Кн. 2 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 803-1526 с.

ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. – Кн. 3 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь, С. Блащук. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2023. 844 с.

Плохій С. Російсько-українська війна: Повернення історії. Харків, 2023. 400 с.

Барб-Ґалль Ф. Як розмовляти з дітьми про мистецтво ХХ століття. Львів, 2016. 176 с.

Годж С. Війна / С'юзі Годж. Коротка історія мистецтва. Львів, 2022. С. 172.

[Мій тато повернувся з війни.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

Топольський Єжи. Загальні поняття в нарації: Герої в історії / Єжи Топольський. Як ми пишемо і розуміємо історію? Таємниці історичної нарації. Київ, 2012. С. 306–315.

[Ігри для зняття стресу в дітей від Світлани Ройз.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Світлана Ройз. Твоя сила. Практикум для дітей та підлітків.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Світлана Ройз. Картки сили.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

Матеріали з Енциклопедії історії України Інституту історії України НАН України:

[Про бойові дії у травні-серпні 2014 року.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[Про збройну агресію росії проти України у 2014–2020 роках.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Про Революцію Гідності.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[Про історію Кримського ханату.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті

[До 30-річчя Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[Голодомор очима жертви: імобілізація та упокорення працею як стратегія виживання.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Голодомор не зламав. Пам'яті жертв геноциду українського народу.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[День пам'яті жертв Голодомору 1932–1933. Методичні рекомендації для навчальних закладів.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

Соціологічні дослідження Київського міжнародного інституту соціології

[Геополітичні орієнтації громадян України: стале і мінливе останніх років \(лютий 2012 – лютий 2015\).](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Ставлення населення України до росії та якими мають бути відносини України і росії, лютий 2022 року.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Динаміка ставлення українців до Незалежності та до свята Дня Незалежності \(2013–2023 роки\).](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

Додаткові матеріали для читання, перегляду та прослуховування

[Промова Олександри Матвійчук на церемонії вручення Нобелівської премії миру.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[6 сезон «Книга-мандрівка. Нескорені».](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[Всеукраїнська школа онлайн. Голодомор 1932–1933 рр.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Аудіоурок про депортацію кримських татар проєкту «Вчися вухами» від ГО «Смарт Освіта».](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Всеукраїнська школа онлайн. Мистецька галузь. Батальний жанр в різних видах мистецтва.](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Дії учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій \[Освітній омбудсмен України\]](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Інструкції для дітей, як діяти у надзвичайних ситуаціях. Постери для дитячих закладів \[ЮНІСЕФ Україна\]](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Ройз С. Аби бути в безпеці. Як підготувати дітей до надзвичайних ситуацій, не лякаючи \[Нова українська школа\]](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[ТНМК & Світлана Ройз. Руханка «Крокуй до укриття».](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[Трейлер проєкту «Пройди милу в моїх черевиках».](#)

(дата звернення: 14.10.2023).

[The Ukrainians – онлайн-журнал про українців, ініціативу та відповідальність.](#) (дата звернення: 14.10.2023).

[Україна. Нескорені міста. Серія «Київ».](#) (дата звернення: 14.10.2023).